...ольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ, КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 31 ЯНВАРЬ, 1991 ШУ. ★ № 13 (7955). ★ Мах 8 кеп.

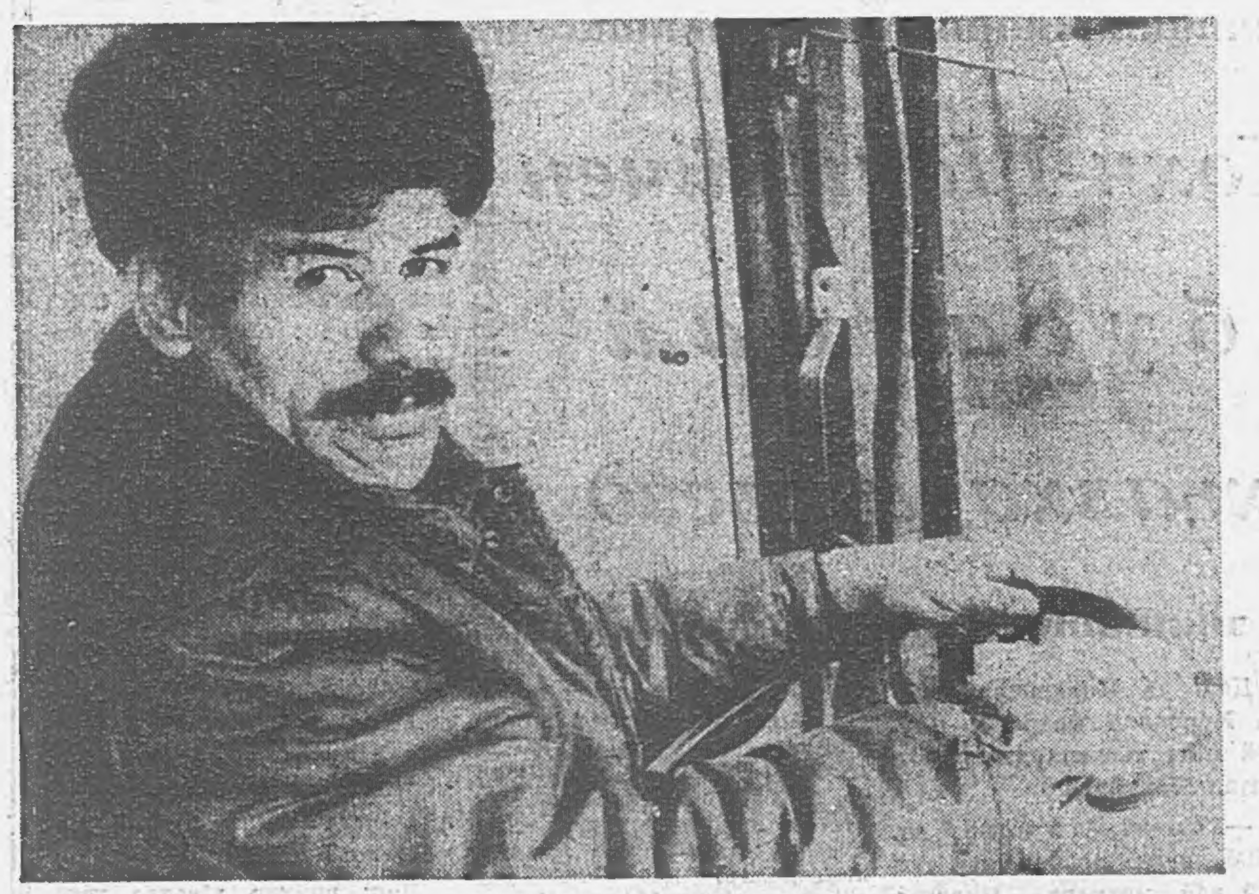

«Чечингавтотранс» производственни объединенена чуйоагIача автоколонна — 1572 автоотрядашта юкъе яьржача яхье даим хьалха латташ хьайоагIарех я Аматиев Ваха керте латтача кхоалагIча автогряда коллектив. ДIадахача шера паччахьалкхен кассе планал тIех дIаделар цо 26 эзар сом. Ший производственни хьокхамаш лаьгI ца долийташ къахьег укх шера а. Январь бетта задани дикка тIеххоачашъяьй цо.

Уж толамаш доахача дизза дакъа а лоацаш, хьинаре къахьегаш бола водителаш итташ ба автоотряде. Царех ба Шибилов ИсмаIал, Асаев Адам, кхыбараш. Грозный-Шатой яхача маршрутагIа лелача автобуса тIа болх беш ва Асаев Адам. Даим планови заданеш тIеххоачаш а еш, хадданза яхье хьалха латташ ва из. Авари йоацаш болх барах йола цхьоалагIча степена значок а еннай Адама.

СУРТА ТIА: шофер Асаев Адам.

И. ПЛИЕВА сурт.

Тахан 95 шу дуз
ЗЯЗИКОВ
Бейсолта
Идрис ваь

МЕХКА ВОI

Цун вахарга, балхага, деналга, леладаьча гIулакхашка дилача, ва а вар из визза мехка воI. Революци а граждански тIом а чакхбаьннача хана, Идрисах мехка паччахьа оалар. Цу хьакъехьа Идриса массаза а жоп лора: «Паччахьал дезацар сона, мехка воI хулалора дар-кх дош. Цу гIулакха эггара чIоагIагIа вайна эшар, мехка, берригача гIалгIай барт хилар — из дар-кх паччахьал а эггара доккхагIдола дарж а». ХIаьта Бейсолта Идрис фу къонах ва, цу замалахьа берашкара денз къоаношка кхаччалца болча наха ховш дар. Из дика къонах а денал долаш саг а хилар-м гIалгIашта хайна ца Iеш, берригача мехка а ховш дар, мотт сона. Массаза а самал яр цун, ше яхар — чакхдоаккхаш, духьале ераш молагIча дарже бале а. Бакъда, из «цо яхар» хулар, дуккхача нахаца дагаваьле, массехказа хьаькъалца а кхетамца а литте. Тахан, къавеннача дийнахьа, тайпан кхоачара саг ва аьнна, из хоаставар тоам мичаб сона, цудухьа хIанз аз довзийтаргда шоана, цун вахарах сайна дагадоагIар.

Зязиков Бейсолта Идрис ваьв 1896 шера 31-ча январе Терски областа Назрановски (Наьсарен) округе уллача БуроIале яхача юрта хьехархочун дезале. Из вар 1918 шера денз ВКП(б) член, цул совгIа, эггара хьалха гIалгIай партийни организаци вIашагIйоллача лаьттар, гIоравьнна революционер - ленинец. бокъонца хьоа чIоагIбенна интернационалист а, шин халкъаи патриот а воккха партийни паччахьалкхени деятель а. Къулбаседен Кавказе, вешта аьлча, вай мехка Советий Iаьдал оттадаран чIоагIдаран тIехьа лоаттабаь къовсам вIаштIехьбаьккхараштта а, цун кулгалхошта а юкъе хьалхарчарца вар Зязиков Идрис.

Парте Къулбаседа - Кавказски краевой комитета член а, Къулбаседен, Кавказа ерригача территоре тIа ревкомаш хьаелга а царна кулгалделга вIаштIехьдаьккхар а цун инициатор а из вар. Горски (лоаманхой) Республика земледеле (лаьтта леладара) халкъа комиссар, Горски Республика чурча гIулакхий эггара хьалхара халкъа комиссар, Горски Республика ГЦИК-а председатель, ВКП(б) Горски обкома хьалхара секретарь волаш балхаш дир цо Советий Iаьдал оттадаьчул тIехьагIа. Г. К. Орджоникидзе а С. М. Кирова а вехьаб, хIанз оаллача хьисапе аьлча, эггара гаргагIвола соратник вар Идрис.

1924 шера ГIалгIайчен автономи вIашагIъеллача, ВКП(б) гIалгIай обкома хьалхара секретаралла хорж Зязиков Идрис. Иштта делегат волаш дакъа лоацаш хул из ВКП(б) XII, XIV, XV съездашка, Х-ча Ерригроссийски Советий съезде, СССР Советий I-ча съезде. СССР Советий I-ча съезде 1922 шера ССР Союза Iаьдала Лакхехьарча органе — СССР ВЦИК-е хорж из. Цунна чубоагIаш бар цу хана В. И. Ленин, М. И. Калинин, И. Б. Зязиков, С. М. Киров, Г. К. Орджоникидзе, С. М. Буденный...

1924 шера Зязиков Идрис А. Ф. Носовца цхьана, парте Кавказски краевой комитета вийал а волаш, Москве воагIа дунен пролетариата баьчча В. И. Ленин тIеххьарча новкъа воаккхаш хиннача дунен къахьегамхой Iаьржача таьзета.

Мехка а дунен тIа а нийсалуча хIамай шин уйлен кхетами хулар Идриса, аз маалла, деррига хьалхагIа техие, дисте, литте, массанеца дагаваьле, маIан дайза а дайзе, чIоагIвеле хулар цун уйла. Мелла а дарже лакхехьа латтараш духьалбаьннаб аьнна, ше яхачоа тIеравалацар из, ше бакъахьа воацалга, кхета а веш хьаьла йиш йоацаш уж хиячa хIета-вета а. Кхыметтел ВКП(б) ЦК-на хьалхашка а корта Iочубахийтацар цо ше бакъволча хIамаьна, къайлагIа доацаш гуччахьа къовсам лоаттабора цо Сталина леладаьча законагI доацараштa духьала. Цхьа санна массехказа йохайир цо ВКП(б) Къулбаседа-Кавказски крайкома а ВКП(б) Центральни Комитето а ГIалгIайчен столица Бурув — г. Владикавказ — Къулбаседа - ХIирийчена дIалуш яь решенеш. Укхаза Идрисагара сайна хеза цхьа хIама белгалдоаккхаргдар аз. Сталински хуллашца из къовсам эттача хана, хетаргахьа, «халкъий тхьамада» тийша болх дика бовзаш хинача Сергос, Зязиковга аьнадар: «Идрис, шоашта хьахьожадаь миллионаш ахча хьа а ийце, Назранах столица хьа а йий, дIахоададудалар Iа из дош. Кхы йогIдар хьона хилар кхер со». Цигга Идриса аьннадар Г. К. Орджоникидзега: «Халкъ, цун истори, мохк ахчах бохкаш хилац. Ахча даккха, рузкъа лаха даьккхадац оаха Советий Iаьдал, тхоай лаьтта, кортамукъале, истори лораде, культура, дешар, дегIадоаладе, даьд оаха революци хьаллоацаш мелдаьр. Къам меттел, со се а кхетаргвацар, из Iа яхар чакхдаьккхаьа.

Дукха ганзар Сталина а цунна гонахьарча гIозаро а хьузабаь тийша болх Идрисах баха. 1938 шера кхыча большевикашца-ленинцашца цIьана законагI доацаш лаьцар Зязиков. Набахта хаддаза деш хинна низаш ла маганзар Зязиков Идриса. Цигга, Шолжа-ГIалий тIарча НКВД-ен набахта 1938 шера 4 июле «лоткъам эцаш» даьча низаша вийр из.

Тахан аз тамаш а еш, со цец а воаккхаш цхьа хIама да: вай республика столице малагIа улица, дешара заведени, организаци я Зязикова цIерагIа, гIоравьннача революционера цIерагIа! Хац сона-м, революци яккхарах вай дехнедаьлча санна да-кх этта хьал. Дика къонах массаза а ма хиннавий сийлахьа. Дала а аьннад ма йоахий, дикача къонахчох къаьра дув ба мегаргбац. Зама хувцаеннай аьнна, довш мича-д къонахчун сий!

ЗЯЗИКА-наькъан
ИсмаIалий МАХЬМАД,
къахьегама ветеран.

* * *

Сона йоагIа гонорар гIалгIай автономи юхаметтаоттаяра йолча Оргкомитета дIаялар дех аз.

* * *

Зязиков Бейсолта Идрисах йола материал еша газета 4-ча оагIо тIа.

ЭКОНОМИЧЕСКИ САБОТАЖАЦЕИ ЭКОНОМИКА ДАЬКЪЕРЧА КХЫЧА ЗУЛАМАШЦЕИ ЛОАТТАБУ КЪОВСАМ ЧАКХБОАХАЧА ГIУЛАКХЕХ ДОЛА

Советски Социалистически Республика Союза Президента Указ

Экономически саботажацеи экономика даькъерча кхыча зуламашцеи лоаттабу къовсам Iалашбар а баха вах кхачан продуктащцеи халкъа эшача кхыча товаращцеи Iалашбелга лертIадаккхар а духьа, «Мехка экономически общественно-политически вахар вIаштIехьдаккхара кхы тIа а чакхдаха дезача гIулакхий хьакъехьарча» СССР Конституце 127[5] статьяген СССР Закон 1 статьяген хьежжа СССР-е советски милице хьакъехьара, паччахьалкхен кхерамзлен органий хьакъехьара, оперативно-розыскной гIулакхий хьакъехьара законаш тIаэтцалца йолча хана соцам бу аз:

I. СССР Союзен союзни республикай уголовни судопроизводства Лардий 29-ча статьяга хьежжа чурча гIулакхийн паччахьалкхен кхерамзлени органаша экономика даькъерча зуламий белгалонаши уж даь бола нахи гучабахара оперативно-розыскной гIулакхаш чакхдоахача хана цу органий ер бокъонаш хилар оттаде:

1. Цхьаккха духьале йоацаш предприятей, учреждений, организацей помещенешка (кхыча мехкий дипломатически представительствашкара дIаиккхача), гражданаша индивидуальни кхыдолеи гIулакхаш а предпринимательства кхытайпа хIамаш а леладара пайда эцаш йолча помещенешка чуяха, дас е цун викалаша, хьаштдале цо викалаш баьча наха дакъа а лоацаш производственни, складской, торгови, служебни помещенешка, транспортни средствашка, хIамаш чуйоадаечен пайда эцачеи кхыча моттигашка чухьажа. Нагахьа санна дас е цун викало чухьожача, образецаш йоахача юкъе дакъа лаца ца туге, уж гIулакхаш чакхдаха йиш я уж тIа а боацаш, общественни организацей, халкъа депутатий моттигерча Советий исполнительни комитетий викалаш юкъеозарца.

2. Предприятей, учреждений, организацей, хьаннагIчун кареи доалахьен моллагIа формаш лелаеши уж яле а, цхьана лелаю предприятеш, объединенеш, организацеш а чулоацаш, кулгалхошкара, гIулакхаш тIарча нахагара, кхыча болхлошкара советскии кхыча мехкийи юридически нахен гражданашен, хIаьта иштта индивидуальни къахьегама кхыдолеи гIулакхаш а предпринимательства кхытайпа хIамаш а леладеш болча наха дакъа а лоацаш, тохкаш долча гIулакхащца дувзаденна хиланза яргIйоаца сведенеш, документаш, язъяь объясненеш хьаеха а хьайе а.

3. Гуччахьа йола паччахьалкхен, кооперативни, общественни имуществo предприятей, учреждений, организацей учетни отчетни даннецца нийса йий хьажа, халкъа эша товараш, продовольственни гIулакхашта лаьрхIа продукци хьаеча, лоаттаеча, дIаккхухьийтача, дIайохкача хана а хIаьта иштта бахача наха гIулакхаш деча хана а потребителa бокъонаш лораелга Iалашдеш йола нормаши правилаши кхоачашйой хьожаш проверкаш е; бийдала ахфабрикаташта, кийчача продукцена анализ яран дикалга хьожаш тохкамаш дараи цар образецаш яха.

4. Шоай доалахьен формаш мичча бесса яле а, предприятеша, учреждениеша, организацеша лелаеча кредитно ахчан операцеехи арахьарча экономически сделкаехи йола оперативни отчетни информаци банкашкара, кхыча финансово-кредитни учреждениешкара хьайе.

5. Кассашта, ахча, материальни ценносташ, документаш чудоададеча кхыйолча моттигашта опечатать де а хIаьта иштта, нагахьа санна даханза даргдоацаш хуле, лакхе йийца хIамаш гIаьххьа хулга Iалашдеш дола кхытайпа гIулакхаш чакхдаха а.

6. Закон толхадича мегийтаргдоацилга, тIехьагIа прокурорага хоам а бергболаш, предприятей, учреждений, организацей кулгалхошта, гIулакхаш тIарча наха, кхыча болхлошта, индивидуальни кхыдолен къахьегама гIулакхаши предпринимательства кхытайпа хIамаши леладеш болча наха официально дIахайта.

7. Законодательства оттаьча порядкагIа чакхдоахача гIулакхашка дакъа лаца специалисташ хьеха.

8. Проверка еш волча саго чухьажара, хIамаш хьаяхара, опечатать дара хьакъехьа акт оттаю, хIаьта цун цхьа экземпляр расписка а даькхе даьга е цун викалга дIалу.

II. Шоай из болх чакхбоаккхача хана чурча гIулакхийн паччахьалкхен кхерамзлени органий болхлой декхарийла ба хьайица сведенеш гуча ца ялийта оттаяь правилаш кхоачашъелга Iалашде.

Советски Социалистически Республикай Союза Президент
М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль.
1991 ш. 26 январь.

РАЙСОВЕТА СЕССИ

АргIан йоаца халкъа депутатий Старопромысловски районни Совета сесси хилар. Ден повестка тIарча «Районий муниципальни милици лелаяра бюджет чIоагIъярах» долча хьалхарча дешах лаьца къамаьл дир Старопромысловски РОВД начальника В. М. Тишкова.

Цо аьлар, районни Совета хьалхагIа хинначарех йолча цхьан сессе решени а яь общественни порядок чIоагIъяра муниципальни милици вIашагIъеллай районе. Цунна юкъе ба къахьегама коллективаша цу балха могабаь цар дикагIбола викалаш. Районе общественни порядок лораяра чоалханеча декхарех толаме лоархIаяра милицена эш дика материально - технически база: бувзама средстваш, транспорт, экипировка. Районо хьожадеш дола ахча цу гIулакхашка дIадохийтаргда.

Сессе иштта дийцар организационни дош а. Халкъа депутатий Старопромысловски районни Совета исполкома председателалла хержар хьалхагIа КПСС республикански комитета секретаралла болх беш хинна Дзейтов Мухьмада ХIарон.

ТолашагIвола водитель

ЗIамига волча хана денз техника езаш а цунца даим уйла йолаш а вар Агарков Александр. Цудухьа, юкъера школа чакхъяьккха ваьлча дукха уйла ца еш ший караерзае еза професси Iомае водителий курсашка деша вода из. Дика дийла курсаш чакх а йоах.

Ткъо шу даьннад Агаркова Александра эггара хьалха машена ко лаьца. Эзараш-эзараш километраш наькъаш даьд цо цу юкъа. ДIа-хьа кхихьад лаьрхIа варгвоаца тоннаш мовхьаш.

ТIеххьарча массехк шера Сунженски АТП таксе водитель волаш къахьегаш ва Александр. Автотранспортни предприяте кулгалхочун Мадагов Сайхана эггара хьалха цIи яьккхар шоай коллективе толашагIволча водитела. Ше предприяте болх бе венача укх масайтта шера, цкъа наькъа хьовзам хинна е балха тIехьависа шийгара гIалат бIаргадайтадац водитела. Ше дIа-хьа кхувлача пассажирашта товргдолчча бесса, хоза мотт бувц цо царца. Цудухьа, водитела ловцаш даьхе, баркал аьле дIаболх уж.

Поккха я АТП коллектив. ДIадахача шера водителашта юкъе яьржача яхье хьалхле лелаеш чакхваьлар Агарков Александр. Цу шера хьалхарча шин квартa-а план 109,8 процент кхоачашйир цо. Иштта цхьайтта бетта пассажираш дIа-хьа кхувлаш цо паччахьалкхенга дIачуденна ахча 7992 сом дар, вешта аьлча, декабрь бутт хьатIаьхачалехьа шийна хьалхашка оттаяь план кхоачашйир.

Александра даьха толамаш теркал ца деш дитадац АТП кулгалхоша. Из касткаста белгалваьхаз дезача совгIаташца а сийлен грамоташца а.

Агарков санна болчар къахьегамца а наьха тешал тIехьахиларца а вай вахар хозду. Теша дог доагIа хьатIаденача кердача шера Александра доаха къахьегама толамаш кхы а лакхагIа хургхиларах.

Л. БЕКОВА.

СССР Министрий Кабинета заседани

Мехкдаьттахошта тIакхаьчача чоалханеча, низкъалча хьала кIалхара баха беза хьайда гIулакхаш кийчдара ходаяь ханаш, газови промышленноста болхлошта тIехь - тIехьа дукхагIа нийслуш йола халонаш белгалйир СССР Президента М. С. Горбачева, цо председателал а деш 26 январе хиннача СССР Министрий Кабинета заседане.

Заседане дакъа лаьцараша — Премьер - министра В. С. Павлова, цун заместителаша, РСФСР Министрий Совета Председателa И. С. Силаева, Союзен республикайи халкъа депутаташа, министерствайи ведомствайи, концернай кулгалхоша, мехкдаьттеи гази йоахача йоккхагIйолча производственни объединеней директораша, Iилманхоша — дийцар мехкдаьттан газови промышленноста болх лертIабаккхара эшача гIулакхех дола дош.

Гуччахьара, уйла тIайохийташ къамаьл деча хана белгалъяьхар халкъа боахама цу лоархIамегIарча доакъой эггара низкъалагIа йола моттигаш, гучадаьхар доахача мехкдаьтта боарам лохбаларен газ дукхагIа яхара темпаш лаьгIъяларен бахьанаш. Заседане дакъа лаьцараша керттера уйла тIаяхийтар хIанз тIаэттача хьала кIалхардовла, хьадда наькъаш лахара. ЦIенхашттa йийцар доакъошта финансировани яра проблемаш, уж материально - технически ресурсащца Iалашдара а гази мехкдаьттеи доахача районашта кхоачам хиллал продовольствии халкъа эша кхыдола товараши лоаттадара а дешаш. Хьайда факташ кхийлар чуIе цIеноши социально - культурни гIулакхашта лаьрхIа гIирсаши хьалдеча тIехьадисарах лаьца, къаьстта а гази мехкдаьттен доахача эггара йоккхагIйолча регионе — Тюменски областе.

Къамаьлаш даьраша дувцар, белггала аьлча, лаьттан ченашкара мехкдаьтта мамогга дукхагIа хьалдахарца. цунах мел йоалла хIама хьакъоастаеш из чакхдахарца дувзаденна дешаш къоастаданза а хIаьта иштта гази мехкдаьттеи лорадарэ деррига къаман юкъара программа кийчъянза а ярг ца хиларах. Иштта белгалдоахар, мехкдаьттахоштеи газовикаштеи эшараща машинашъечен металлургически комплексий предприятеша уж кхоачамболаш Iалаш ца еш хилар, тоъал дукхача продукце дикал лохъяларца дувзаденна даха а доагIаш бехкаш даьхар. Уж дешаш къоастадара шерагIа юкъеэза еза конверси бахьан долаш мукъайоала оборонни комплекса мощносташ, Иштта белгалдоахар тохкама балхаш сихданза, йIаьххача ханна лаьрхIа СССР Энергетически программа сихагIа кийчъяьякхханза, экологически проблемаш къоастаянза ярг ца хилар.

Заседане итогаш еш, СССР Президента М. С. Горбачева белгалдаьккхар. мехкдаьттан газеи промышленность дегIайоалаяр ерригсоюзни лоархIаме хилар, цо ерригача республикай. дерригача доакъой, бахача берригача наьха хьашташ чулоацаш хилар. ХIаьта из декхар берригача мехка низаца мара кхоачашде йиш йолаш а дац.

Мехкдаьттагазови комплекса еррига проблемаш СССР Президента шин группана йийкъар: тIехьатетта йиш йоацаш, укх шера бебезача балхаца ювзаеннараши дIахойодача ханара яраши. Хьалхарча группана тIадиллад финансировани, материально - технически Iалашо яра а мехкдаьттагазови районашкарча къахьегамхошта кхоачам балла продовольствии эггара хьалхагIа эшаш дола товараши хилийтара а йоагIаш йола СССР Министрий Кабинета решенеш кIира ха ялалехьа кийчъелга. Проблемай шоллагIча группана, указанеш еннай мехкдаьттан газови промышленноста предприятеша — халкъа боахама лардерча доакъоша лертIа дика болх белга Iалашде дезаш йолча рыночни механизмаша тешшаме болх бара дикагIдола хьалаш вIаштIехьдоахаргдолча решеней пакет хьалхарча ах шера кийчъе, аьнна.

(ТАСС).

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКЕ СССР РЕФЕРЕНДУМ ЧАКХЪЯККХАРА ЙОЛЧА ЦЕНТРАЛЬНИ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИССЕ

СССР халкъа депутатий йиълагIча Съезда решенеш, СССР Лакхехьарча Совета соцам, Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума соцам кхоачашбар духьа а СССР референдумах долча законодательствага хьежжа а Нохч-ГIалгIай Республика административно - территориальни екъаялара доазонашка цун территоре тIа референдума голосовани яра Центральни республикански комиссе ер округаш вIашагIъехкай:

Ленински хоржамий округ № 1,
Заводской хоржамий округ № 2,
Октябрьски хоржамий округ № 3,
Старопромысловски хоржамий округ № 4,
Аргунски хоржамий округ № 5,
Ачхой-Мартановски хоржамий округ № 6,
Веденски хоржамий округ № 7,
Грозненски хоржамий округ № 8,
Гудермесски хоржамий округ № 9,
Итум-Калински хоржамий округ № 10,
Малгобекски хоржамий округ № 11,
Назрановски хоржамий округ № 12,
Ножай-Юртовски хоржамий округ № 13,
Надтеречни хоржамий округ № 14,
Наурски хоржамий округ № 15,
Сунженски хоржамий округ № 16,
Урус-Мартановски хоржамий округ № 17,
Шалински хоржамий округ № 18,
Шатойски хоржамий округ № 19,
Шелковски хоржамий округ № 20.

ХАРЖАРХОЩЦА ДАГАВАЬЛАР

Республика халкъа депутата Х. М. Талаева вIашагIкхетар хиннад ший харжархощца — Гудермесски района Нойбор яхача юртарча бахархощца а хIаьта иштта городскойн юртен Советий депутатащца а. Республике общественно - политически хьал дика лоаттадара, машари барти хилийтара, дерригача общественни боламий барт тоабара, экономика унахцIена яра, потребительски рынкера гIулакхаш тоадара республика Лакхехьарча Совето чакхдоаха гIулакхаш дIа а довзийта, халкъа депутато мадарра дийцар харжархой наказаш кхоачашдара хьакъехьа. Цо хоам бир, хIанз Новогрозный яхача поселканеи Нойбор яхача юртаи газификаци ярах дола дош къоастадеш латташ хиларах, проектно - сметни документаци кийчъяь хиларах, уж балхаш 1991 шера денз район социально - экономически дегIайоалаяра плана юкъедахьарах дола дош Министрий Совете оттадаь хиларах.

РСФСР-ен Нохч-ГIалгIай Республикан халкъа депутата С.-Х. М. Нунуева вIашагIкхетар хиннад Шаьлен Веданен районий харжархощца.

Балхацара безам

Грозненски межрайонни производственни ремонтно-эксплуатационни объединене коа хьалъяьча объектех цаI я хьу чакхйсаха цех. Цига хоза а хеташ чувода Битирбиев Аламату. Цу чуба цо безаш каральца болх, цо кулгалдеча бригадера новкъостий. Ший шоллагIбола дезал лоархI цо царех.

ХIанзчул шовзткъа шу хьалха столярни балхаш де дIаволавелар Битирбиев. Цу хана денз ше каральца болх чIоагIа безаш, цунах доккхал деш тахханарча денга хьакхаьчав из. Лоаццача хана караерзайир столяра говзал. Къахьегама ветерана дог раьза долаш, камаьрша ший опыт дIайовзийташ хьалкхебаь говзанчаш кIезига бац.

Аламату бригадерча болхлоша хьаеш йола продукци дукха чоалхане яц. Цхьабакъда, цар хьаю башхадика наIараш, рамаш, корийи наIарийи санагIаш, плинтусаш, гIишлош хьалъеча эша кхыйола изделеш чIоагIа хоатташи дика дIаэцаши я. Заказаш дукха да. Цхьайолча хана кхоачашде хала а долаш, геттара дукха хул уж. Цхьабакъда, хьалха дIаяхача хана санна уж деррига балхаш кулг-кара де дезаш ца хилагах, дика лоархIабу уж хьалхашка латтача декхарех. ХIанз царга я уж балхаш деш йола тайп-тайпара электрически станокаш. Массе а тайпа станокаш я цехе. Царех я фрезерни, фуговальни, круглопильни, универсальни яхараш а кхыйола а станокаш. Уж дика йовзачарна цар тIа болх бе аттада. Царех цаI ва Битирбиев Аламату а.

С.-М. ЯСУЕВ.

САБАР, ИМАН, БАРТ

Нохч-ГIалгIайчен бусалбай хьалхара съезд

БИСМИЛЛАХIИРРОХЬМАНИРРОХЬЙИМ.

Хьалха оаха шуга хоам баь махкалара, Грознерча Лермонтова цIерагIча эрсий театра здане чу шин дийнахьа болх беш хилар республика бусалба дин викалий хьалхара съезд. Цу шийн тайпарча форуме шоайла дагабоала лаьрхIа вIашагIкхийттабар Iарбий дина Iилма дийша Iалам моллаш, хьажош, даьлах тешаш бола боккхий нах. Цар укх денга боагIа никъ атта хиннабац. Советий Iаьдал эттача хьалхарча шерашка мехка кулгалдеэттачар харцахьа политика лацарах IотеIабе болабир бусалба ди. Цкъарчоа хIара юрта болх беш хинна маьждигаш дIакъайлар, дохадир, вешта аьлча, цар чу кхыйола учрежденеш Iоехкар. Цул тIехьагIа, моллаш, туркхаш, тхьамадаш, бехк а боацаш чубехка болабелар. Вешта аьлча, ламаз-марха дола саг бехктоккхамеча балха вахийтацар. Кхымелдар дIадаьлча, укх 70 шера динах тешаш бола нах бег а боахаш, бIехбеш газетий оагIонаш тIа, радио, телевидене гIол ла бувцар. Цул совгIа, из ди лелабар зене да яхаш, пропаганда йора. Лоацца аьлча, шоашта могар дир наьха даьлах бола тешам боабара. Бакъда, цунах хIама хиланзар, Iаьдало геттара чIоагIа Iазап тIалоаттадаьдале а, наха из лорабир.

Тахан вай тешаш долча Даьла низаца паччахьалкхен политика хувцарах вайна бусалба ди лелабе каргIато яьлар. ХIаьта дукхахбараш цу таронах пайда а эцаш Хьажий-цIагIа, Мухьамад-пайхамара зерате баха хиннаб, иштта, хIара юрта маьждигаш хьадийлад. Цига хIара пIаьраска дийнахьа рузба ду. Цул совгIа, Назране исламски институт, Курчалое медрессе хьайийлай. Из дIайолаеннача беркатеча юкъига шийн тайпара толам ба. ХIаьта, вай республике бусалба ди баржаш латташ хилара дика белгало а хинна дIаэттар бусалба дин викалий хьалхара съезд. Iалашмате лоархIам болаш хIама да из. Цо цIаьхка а хьахьеххар даьла чIоагIа волга, цун къахетам боккха болга.

ВАЙ САТИЙСА ДИ

Цу вай ювцача форуме Нохч - ГIалгIай Республика бусалба дина управлене баьча балхах йола отчет йир цун председатела Газабаев ШахIид-Хьажас. Цо, оаха тхоай газета хьалхарча номер тIа белгал мадаккхара, теркам тIабахийта дийцар управлене шийн балха тIа гучадалийтача кхоачамбоацарехи шоашта цу лоацача юкъа карагIдаьннарехи. ШахIид - Хьажас дийцар, управлене хIара юрта маьждиг хьаделла бокъо енна хиларах, хIаьта царна из дика гIулакх кхоачащдеча шоай тарлуш дола новкъостал дарах. Вай республикера махулла дукхагIа нах Хьажа-ЦIа зерате гIоргбола оагIув вIаштIехьъяккхарах, бусалба ди шерагIа барижйитара Саудовски Аравера къорIаш дарах. Иштта, хIара пIаьраска бийсана телевидене гIолла 20 минота хьехам а беш, тIаккха яьси а дийша маьл дIакхайкабе республика кулгалхошкара бокъо яккхарах. Иштта Iарбий Iилма Iомаде безам бараш Ташкенте, Бухаре деша гIоргболаш моттиг ярах.

ДIахо къамаьл деш ШахIид - Хьажас аьлар:

— Со цу балха вахача денз Iаьдала а наха а юкъе вас ца хилийта, зулам ца далийта гIийртав. Массаза а са дага цхьа уйла хиннай: бусалба наха сайгара дикадари пайданадари хилийтара, уж раьза бара фу дергдар-хьогI, яхаш. Сайна могагача, бесса шуда дагавоалаш хиннав. ХIана аьлча, Дала йоах, ше мел дер, мел леладер нахаца, халкъаца дага а воалаш леладой, харцахьарча наькъа тIа гIоргвац хьо. Тахан са балха тIа а дукха кхоачамбоацараш хургда, деррига а хеттача бесса вIаштIехьдаьннадац. Цудухьа са дехар хургдар шуга къайлагIа сох аьлдиташ ца а дувцаш, гIийбаташ а ца деш гуччахьа оаша шоашта хетар хьаалар. Иштта мара гIалат ваьннар нийсача наькъ тIа воаккхалургвац.

Цо аьнна цхьаькха цхьа хIама белгалдаккха безам бар тха. Малхбоалехьарча бусалба нахага гIайгIа, бала хуле из Малхбузехьа бахачарга кхача беза. Дала аьннад, наха тIаэттача балан а кхавчача гIайгIон а уйла ца еш, цунна сагота а шек а воацаш наб е Iовижа саг цу бийсана из кхалхе, жожагIата мара саца йиш яц. Цудухьа вай Ираке латтача хьала сагота хила деза. ХIана аьлча, вай сагот ца дича далац цига вIаши довнала бахараш бусалба нах хиларах. Сона бакъахьа хетар вай цу хьакъехьа цхьа соцам тIаийцача.

БАКЪДОЛЧУНГА КХАЧАР

Республика бусалба дин управленена керте латтача Газабаев ШахIид-Хьажас яьча отчета хьакъехьа бе-бе уйлаш йолаш бар Съезда делегаташ. Цудухьа, цо даьча къамаьла гонахьа ира дискуссеш хилар. ХIаравар ши-шийна хетар ала безам болаш вар. Цар къамаьлашка керда хоржаргболча кулгалхошта балха тIа накъаргйола пайдана предложенеш а яр.

— ХIанз а укх Iаьдала вайх бола тешам чIоагIбеннабац. Из гуш да репрессеш ярца Iазап лайнача нохчий, гIалгIай бокъонаш меттаоттаяра из сагота ца хиларах, — аьлар съезде къамаьл деш Куйбышевера венача **Холухаев Ювназ-Хьажас.** — Тахан вай дегашка халкъа бала, гIайгIа, йолча хана, вай воайла кIал кIийле йоацца хабараш дувца, гIалат леха гIортар нийса хургдац. ХIана аьлча, цар арга, шоай бусалба дин управлени а хьаяь, хийца далла Iамал е бокъо елча хьалхле дIалаца гIерташ къувса а къувсаш, шоашта еннача таронех пайда эца магаызар царна. Мухьамад - пайхамара, Даьлера салам хилда цунна, хьалха боахача наькъагIа дIабаха вIаштIехьдаланзар. ХIаьта из кхыча нахага, Iаьдалга оалийтачул эхь долашагIа хIама хургдац. Вай воай хьаькъалца, сабарца, иманца, денала дIахьокха деза барта долга.

Цул тIехьагIа трибуна тIа ваьлар **Дениев Илез-Хьажа.** Цо аьлар: — Вай тахан сенна гулденнад укхаза? Далла тIабодаш бола нийса никъ белгалбаккхеи къавда харжей гулденнад. Миштта хила веза вай хоржаш вола муфтий? Из хила веза бусалба дин овлаш довзаш, цхьаннегахьа а озабезам бергбоацаш, шариIат довзаш, цу тIара варгвоацаш. Сога хьаьтача, вай массане а сих а ца луш, уйла а яь, Iарбий Iилмах дика кхеташ, наха лоархIаш, цIена саг оттаве веза цу лоархIамеча балха. ХIана аьлча, из ва кхыча мехкашта, паччахьалкхенна хьалхашка вай бокъонаш лорае, вайна хьехам бе безар. Цудухьа из шийн позици йолаш, политически сахкетам лакха болаш хила веза. Цу тIехь Дала барт цаI болба вай.

Залерча хьалага хьежача гуш дар, нах чIоагIа сагота болга, цхьаболчар шоашта дош ца кхачар кхераш моттигера хьал а гIерташ дукхачча шерашка дIаала йиш йоацаш чудоалладьр махулла сихагIа дIаала гIертар. Царех бехк баккха бокъо яцар. ХIана аьлча, 73 шера хьадаьккхад нохчий, гIалгIай халкъаш тахан санна кхетаче а, яь, дагадовла йиш йоацаш, дехьара-сехьара IотеIадеш, цхьаккха бокъо йоацаш, гуччахьа ламаз де, марха кхаба ца бухьаш, хIаьта Хьажа-ЦIа вахарах, хьужареш къаелларах дувца а эшацар. Цу шерашка зазача халонех, лайнача балех дувцар делегаташа. Из уйла белгалйоаккхаш къамаьл дир **цIихевача молла Майрбик - Хьажас.**

— ЦIаккха а вайна ца дайнар да тахан вайна гуш дар. Вай мехка мел вола хьажо, дийша саг гулвеннав укхаза. Тахан вай цунца курал - сантал гойта йиш яц, сага бохам беш дар дувца бокъо яц. Вай, сога хьттача, шариIатага дода такилг, дукхача шерашка тIаьлина йоархIаш дIа а йоахаш, IоцIенде а цунца воаш IоцIендала а деза. Иштта юкъера хьагI, гоамал дIаяккха еза. Укх маьлха дунен тIа яккха юхейисача хана воашта могача бесса кIезигагIа къамаьл а деш, дукхагIа Далла Iамал е еза вай. Из ца дой, даьсса хабараш а дувцаш йоаль ха дагайоалаш ди доагIаргда.

Бусалба дин викалий Съезде дакъа лоацаш бар вай мехкарча бе-беча регионашкара баьхна, иштта республике дахача кхыча къамех бола хьаьший.

— Бусалба вежарий, шуга негIий халкъа цIерагIа моаршал хоатташ са ала безам бар, ислам дунен тIа керттерча динех цаI болга, — аьлар **негIий муфтечо Эльгейтаева,** — иштта цун лард нийсхонах латталга. Цу нах тешаш болча наха халача миноташка, уллув дIа а этте, моллагIа гIулакх цхьана чакхдоакх. Масала, шун хьажош, дийшача наха чIоагIа гIо дир шин къаманна юкъе (нохчаштей негIештей), цхьа шайтIа юкъе а денна, цатоам эттача хана. Цига уж оарцагIбаьннабецаре, маслахьат хургдацар.

Иштта, шоай регионашка бахача бусалба наьха цIерагIа Нохч - ГIалгIай Республика бусалбай хьалхарча Съезда делегаташка дIайха моаршал дIалуш къамаьлаш дир Дагестанера венача хьаьша Дарвишмагомедов Сайт-Ахьмада, Куйбышеверча имама В. Ярулина, СССР Министрий Советерча дина гIулакхий председатела хьалхарча заместитела К. Молдабаева, Черсий - Балхаройченера, Киргизера, Казахстанера, Астраханера, Чимкентера, Таджикистанера баьхкача бусалба дин викалаша. Цар массане а белгалдоахар, ер съезд нохчаштей гIалгIаштей хиина а ца Iеш, вай мехка мел бахача ислам-ди лелабераша лоархIаме йолга. Цар йоахар, оаш укхаза хоржаргва шоай муфтий, цун гIончий, Iалама наьха Совет (межлис), имамий Совет. ХIаьта, цо дIахо йодача хана мехка бахача бусалба наха юкъера бувзамаш шерде, вIаши гIоновкъостал де, къамашта юкъера барт чIоагIбе, бусалба ди дIабоаржабе таро лургья, Ислам дунен тIа эггара чIоагIагIа баьржа ди хиларал совгIа, из адамлен къьнара истори, культура, цун цивилизаци а я. ХIаьта, цун кхайленаш Iомаяр, тахкар, йовзар чIоагIа лоархIаме хIама да.

Съезда делегаташа чIоагIа безаме тIаийцар **Иорданерча Аммански университете деша вагIача Аушев Башир-Хьажас** даь къамаьл. Мадарра аьлча, кIоарга чулоацам болаш да а дар Башир-Хьажас дийцар.

— Дала Iалашдолда вай. Дала беркате болба Съезда болх. Тахан ер бокъо яьккхар можамаш кIайеннача наьха сабар, эздел, хьаькъал, денал да. Вай цар хам бе, уж лархIа беза. ХIана аьлча, моллагIа хало тIакхаьчаяр, аьнна, иманах, динах ца бохаш таханарча денга хьаькхоачабаьб, вайга хьабеннаб цар вай даьша лалабаь никъ. Цудухьа царгара хьокхам эцаш, царца дагадоалаш дIадаха а деза вай. ТIаккха харцахьарча наькъ тIа гIоргдац вай, бусалба наьха барт хургба, вирдаш къувсаргдац, хьагI дIаяргья. Даьлах кхераш хила деза вай. Тахан вай укхаза гулдалара керттера маIан — бусалба ди чIоагIбаь дIаоттабар. Цунна тIаерзаяь хила еза уйла-нигат. Вай гулденадац йоахараш дувца, гIийбаташ де. Саг гIалат воалаш хул, хIаьта даьнна гIалат айдаь дувца эшац. Дала аьннад, саг наькъа арваьлча мара вовзаргвац. ХIаьта тахан воашца Хьажа-ЦIа вена хиннача, цигарча Кхал лоам тIа зерат даьча ШахIид-Хьажах бе-бе хабараш дувц. Из «сога хьттача, кIезига хIама да. Дала хьо фу саг ва зе дагахьа тIатесса бала кхычоа кач болла гIортар хьарам да. Со Iарбий мехка хьагачарех цаI да — цигарча Iалама наьха шоайла барт хилар. Из оамал хьаэца еза вай а, Iалама наха тIалаттар доккха дукъ ма дий.

ДЕЛЕГАТАША ДУВЦ

...Съезда балха юкъе дакъа лоацаш хиннача оаха цхьа хIама зийра. Цига дувца оттадаьча дешай хьакъехьа, бусалба дин кхоанен гIулакха делегаташ чIоагIа сагота хилар. Цар трибуна тIара къамаьлаш дарал совгIа, съезда перерывашка а соцадацар шоай харжархоша шоашта хьалхашка оттадаьча декхарех дола къамаьл. Уж фойе шоайла дагабувлар, дискуссеш йора. Тхо а цу хьакъехьа къамаьл деш латтача делегатий групашна юкъеделар. ХIаьта царех цхьаболчаргара оаха лоацца интервью ийцар.

Дош да съезда делегатага Къулбаседа - ХIирийчен бусалбай муфте гIончага Гадаборшев Адамга:

— Даьла къахетам боккха ба! Хьанна дагадар тахан иштта шоай съезд а гульяь Нохч-ГIалгIайчене бахача наьха шоайла дагабовла таро хургья, аьнна. Дийнхи шу хьалха ер санна форум хургья аьлча, саг тешаргвацар. Аз лакхе белгалдаьккхача бесса, ер, Даьла къахетам совбаьнна хьахинна хIама да. Цудухьа, вай Далла хоастам бе беза. Аз воккхийву се хьалхарча Съезда делегат харжарах. Аз цIаьхка а се воккхийву Къулбаседа - ХIирийчене бахача гIалгIаша укх съезда делегат харжарах. ХIаьта сона цар тIадилладар мохк дIа а баьккха шоашта тIалоаттабеча балех дувцалга, бусалба нахагара шоай бокъо меттаоттаеча гIо дар дехалга. Баркал съезда президиума. Цо сона, делегаташка цу мехка бахача гIалгIай бала дIакодабе таро елар. Укхаза дувца-м дагIацар из, хIаьта а цхьа хIама хьоаха ца дича валац со. Укх съезде оаха вийхавар ХIирийчен бусалбай муфтий. Бакъда, из укхаза ва раьза хиланзар. Тхона, бусалба наха — гIалгIашта чIоагIа новкъадаьлар из. Цо цIаьхка а хьахьокх, хIираша шоай оагIорахьара вайца леладу гIулакх. Цох лаьца аз съездага хоам бир. ХIаьта цар из муфтий ца воагIаш Iер харцахьа а лаьрхIар. Иштта ХIирийчене бахача гIалгIай шоаш цхьаь бутаргбоацалга хьа а хайтар. Из сона дика хийтар. Съезде дувца оттадаьча дешаех цаI да муфтий харжар. Сона бакъахьа хетар, юха а ШахIид - Хьажа хержача. ХIана аьлча, сона из цIена бусалба саг санна вовз. Иштта сона хов цо мел къахьийгад нах Хьажа-ЦIа бахийта моттигаш йоахаш, маьждигаш хьаделлаш. Аз ахаж цунна тIехьа тоссаргба.

Дош да Иорданера венача Курчалой медрессе Iарбий мотт хьехача делегатага Батал Махьмадага:

— Со къамах нохчо ва. 1905 шера арабаьннаб са дай вай мехкара. Цудухьа со Iо а ваьв, хьал а кхийнав доазол дехьа, вешта аьлча, Иордане. Цига дукха вайнах бах. ХIаьта цар даим сатувс даймехкага. Уж хIанзалца цIабахна безам а болаш, таро а йоацаш лийннаб. Аз хьийхар цига университете Iарбий мотт. Бакъда, мел эшар дале а, сатем бацар, уйлаш массаза а ДаьгIестенгахьа яр. Цудухьа аьттув мабаьлланге даймехка цIавера. ДIахора вахар духхьал вайнахьа бераштa бусалба дин кIоаргаленаш дIайовзийтарца дувза лерхI аз. ХIанз Курчалора медрессе хьехаш а ва. Хоза хет мехкахой сов дукха халонаш лайна йоллаше а бусалба дина тIабийрза, цIена Далла гIулакх деш хилар. Цунна дола тешал лоархI аз таханара съезд. Из аз кхетадечох, корта а болаш, пайдане къамаьл деш дIайоьда. Цу съезда лоархIам бусалба ди дIабоаржабарах лаьтта ца Iеш, вайнаьха къаьна дика традицеши обычеши юхаметтаоттаярах а латт. ХIана аьлча, дино лораьй вай традицеши обычеши.

Дош да Малгобекски района Нови - Редантерча делегата Барахоев Ахьмад-Хьажийна:

— ТIеххьарча замалахь вайнаха юкъе шерра даьржар цIаккха а цун оамалаш ца хинна во, ийрча хIамаш: корта бохабу малараш мелар, наркотикех пайда ийбар, спекуляци лелаяр, къоалаш дар. Геттара во белгало я зIамагIчар бокхагIбараш ца лархIар. Лоацца аьлча, дала хьарам даь дукха хIамаш леладе доладеннад вай. Сога хьттача, уж ийрча гIулакхаш юхатохаргдар бусалба ди мара бац. Боккъалдар аьлча, Iаьдало дукхача шерашка дин нах IотеIабаьбецаре, уж хIамаш вай халкъа юкъедоагIаргдацар. Цудухьа мах баь варгвоацаш доккха хIама да укх тайпара кхетаче бусалба наьха гулье вIаштIехьдалар. Оаш ладийгIа хург ма дий, делегаташа мел сагота болаш дийцар цу хIамаех. Со теш, цу ийрча хIамашца лира къовсам лоаттабара гIо деш дола наькъаш укх съезде белгалдоахкиларах. Шеко яц, хIара гIалгIачоа эттара чIоагIагIа дагадоаллар — шийн паччахьалкхе юхаметтаоттаяр долга. Сона дагалаттар а из да. Республика бусалбай хьалхарча съездо гIалгIай къаман керттера гIулакх кхоачащдеча новкъостал дергда, аьнна хет сона.

Геттара ира дискуссеш еш йийцар делегаташа Нохч-ГIалгIай Республика бусалба дин управлене низама (Устава) проект. Из проект хьалххе а кепа а теха делегаташта юкъе дIайоаржаяьяр. ХIаьта делегаташта бакъахьа хийтар цун хIара пункт Iо а ешаш, цунах шоашта хетар алга. Цу документа хьакъехьа бе-бе уйлаш яр. Цхьаьраш вIашкайоагIаш яцар. Укхаза бар из вIалла а эшаш яц, вай устав духхьал КъорIен шариIати да яхараш а. ТIаккха из проект Iоешаш хиннача Батукаев Шамсудин - Хьажоп делар, из низам эш съездо вIашагIйолларгIйолча кулгалдара органа структураш лелаяра, цар балха лостам телара, аьнна. Делегаташа дукха ха яьккхар документ тIаэцара гIулакх цхьан кога тIа ца доалаш. Цу ханна низама проекта гонахьа баьрна къовсам бужа а беш, маьхе предложени елар Галашкарча молла Арапханов Ахьмад - Хьажас. Цо аьлар: деррига а меттадоагIаргда КъорIон шариIатои дIадеххача бесса вай из низам хьатоадой. Цу цIихезача Iалам саго енна предложени ларде а лоацаш, дукха тIатохараш а даь тIаийцар низам.

Ховш да, республике эггара ирагIа эттача проблемех цаI — ГIалгIай автономи юхаметтаоттаьр йолга. Цу гIулакха къахьегаш ба гIалгIай, нохчий, бакъдолчоа тIехьа мел вола саг. Цудухьа кхетадеш дар съезда балха шоллагIа ди гIалгIай къаман паччахьалкхе юхаметтаоттаяр дувцарца дIадоладалар.

Съезда болх дIахьош волча Муслим - хьажас дош делар ГIалгIай автономи юхаметтаоттаяра йоача Оргкомитета председатела Сейнароев Бексолтана. Цо ше къамаьл де волалуш оргкомитета цIерагIа даькъала бийцар съезда болх.

— Сталинизмо шийна могар даьд вай мехкара бусалба дин овла цIенбаь дIабаккха гIерташ, — аьлар Сейнароев Бексолта, — бакъда, селлара Iазап тIаоттадаь дале а, мархий ди ца дохадеш, ламаз юкъагIа ца доаккхаш, бусалба дина мутIахьа болаш хьабаьхкар бусалба нах. Баькар шоаш леладер цIена, бакъдола гIулакх хиларах тешаш хиннадаь. Сона цIаккха а дицлургдац дIадахача шера март бетта Назране бархI дени - буси лаьттача митинге къамаш а ца къестадеш бусалба нах оарцагIбалар. ХIаьта оаш цига дуIаш а деш Даьлагара дехарах гIалгIай паччахьалкхе меттаоттаяра дош меттахьа даьлар. Иштта шю тохадаларах дов - шов доацаш, кхохкам ца отташ, чIоагIа порядок йолаш чакхдаьлар уж дицлургдоаца бархI ди. Аз тахан а дех шугара гIалгIай бокъо меттаоттаяр Даьлагара дехаш дуIа дар.

ДIахо Б. Сейнароева дийцар из дош тахан малагIча хьале кхаьчад, цу хьакъехьа СССР, РСФСР, НГIР кулгалхоша тIеххьарча хана тIаийяьча решенеех лаьца.

Цул тIехьагIа массава раьза а волаш, ГIалгIай автономи меттаоттаянза яргIоацалга дIахайташ, из дош махулла сихагIа къоастадар дехаш СССР Президента М. С. Горбачева, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела Б. Н. Ельцина цIерагIа кхайкарал тIаийцар съездо.

МЕХКА КЪАЬДА

Цул тIехьагIа оттаьлча повесткага хьежжа съездо дувца оттадир Нохч - ГIалгIай Республика бусалбай управлене муфтий харжара дош. Из хьакхайкадьчул тIехьагIа зал дийнъелар. Гуш дар, цу деша делегаташа керттерка тIабохийталга. Цу ханна залера президиумага записка дахьийтар. Из Iодийшар Муслим - Хьажас. Цу тIа йоахар, лурчогIа Урус - Мартане бусалба дин викалаша массава раьза а волаш, Нохч - ГIалгIай бусалба дин управлене муфтий хержав Газабаев ШахIид - Хьажа. Цудухьа тахан хоржамаш де а эшац, из дIачIоагIвар мара. Из предложени хьаллаьцар дукхагIа болча делегаташа. Бакъда, цу ханна нийсбелар ШахIид - Хьажа муфтий харжара раьза боаца нах а. Цунна цхьацца Iоттараш е, кхыйола кандидатураш оттае хьежар уж. Амма, цунах хIама хиланзар, цу наьха оагIув хьаллоацаш массехк саг мара вацар.

Трибуне ваьннача Аушев Башир - Хьажас, Арапханов Ахьмад - Хьажас дIахайтар съездага еррига гIалгIай делегаци ШахIид - Хьажийна тIехьа йолга. ТIаккха делегаташа гуччахьа мандаташ хьалъай а ях Нохч - ГIалгIай республика бусалбай управлене муфтила хержар шоашта везаш а дика вовзаш а вола Газабаев ШахIид - Хьажа. ТIаккха ура а гIайтта дуIа а деш, из массане а дIачIоагIвир.

Дош дийхар хIаьтта хержача муфте ШахIид-Хьажас. Ала деза, кIоарга чулоацам болаш, хьаькъале, бусалба наьха дегашка чудужаш къамаьл дар цо даьр, аьнна. Из деррига а дийца даргдац тхо, хIаьта кертердар ШахIид - Хьажас гулбеннарашкара дийхар шийгара даьннача гIалатех, нийсдалийтача кхоачамбоацарех бусалба нах кьинтIера бовлар дехар, хIаьта ший оагIорахьара из кьинтIера ваьлар шийх цхьацца доацараш дийцараштa, вас яьрашта. Бокъонна волча муфте оамал яр цо хьахьекхар. МоллагIа цатоам юкъебеннабар, аьнна, бусалба вежарий шоайла кьинтIера боалаш хила беза. Иштта, ШахIид - Хьажас съезда делегаташта дош делар шийн болх Iалама нахаца, бусалба нахаца дага а воалаш мара дIахьоргбоацилга, цхьаннегахьа а озабезамаш дергдоацалга.

Цул тIехьагIа Нохч-ГIалгIай Республика бусалбай управлене муфте гIончаш хержар Батукаев Шамсудин-Хьажеи. Курчалора медрессе директор Кадыров Ахьмади.

Съезде къаьстта дувца оттадир ГIалгIайчен муфти хьалхара заместителалла харжарах дола дош. Съезда президиумо дийхар гIалгIаша шоаш цу балха вахийтара бакъахьа хеташ вола саг белгалвоаккхилга. ХIаьта гIалгIай делегаце дIаеннача списка тIа массехк кандидатура яр. Уж бар Назранерча маьждига имам Евлоев Чоалдара - Хьажий Хьусен-Хьажа, Наьсарера - Керттерча маьждига имам Евлоев Суламбик - Хьажа, Иорданерча Аммански университете дешаш вола Аушев Башир - Хьажа, Пошев Ахьмад - Хьажа.

Евлоев Хьусен-Хьажас ше цу спискана юкъера дIавоаккхилга дийхар. Из цо дувзар, ше ха яха, дика могаш воацаш хиларца. Делегаташа цун дехар кхоачашдир. ТIаккха шоллагIча кандидата Аушев Башир - Хьажас ше Иордане деша дIаваха везаш хиларца дувзаденна шийн кандидатура а юхаьккхар. Бакъда, цо дийхар массанега Пошев Ахьмад-Хьажа цу балха тIа чIоагIвелга. Цу кандидатах лаьца дувцаш цо белгалдаьккхар, из ханна къона, дика Iарбий Iалам дийша, политически сахкетам лакха болаш, наха лоархIаш хилар. ТIаккха делегаташа Пошев Ахьмад-Хьажа харжа аьнна соцам бир. Цул тIехьагIа, из кердача балха тIа даьккхала вувцаш дуIа дир.

Съезде Iарбий Iалам дийшача моллай совет, маьждигий имамий Совет, кхыйола органаш хержар.

Х. ШАДИЕВ,
А. - Г. УГУРЧИЕВ,
М. БАРАХОЕВ,
тха спец. корраш.

СУРТАШ ТIА: Нохч-ГIалгIайчен къаьда ШахIид-Хьажа Газабаев; ГIалгIайчен делегаци; арахьара тIабаьхка хьаьший; лохехьа—съезда заседаней зале.

И. ПЛИЕВА сурташ.

РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА БОАХАМА БОЛАР

1990 ШЕРА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИ ДЕГIААХАР

1990 шера республика халкъбоахам дегIанхар чоалханерча социально - экономически хьалашка. Доалдара формаши кхыяраши дегIанхувларо вIаштIехьдалийтар халкъа эша товараш дукхагIа арахеца, товарообороти маьхах бахача наха гIулакх дара боарами лакхбе.

Цхьабакъда, рынкага довлар тIехьатетт ерррига экономика еха хиларо. Цхьадолча хьокхамий даькъе экономически дегIаахара темпаш лохъялара бахьан да къахьегамен исполнительски дисциплина во хилар, цхьайола социальни проблемаш кхохкаялар.

Товараш доацаш хиларах, кхоачамболлаш гIулакхаш ца дарах лакхдаьд ийъеча хIамай маьхаш. Ахча дайденнад, лакхъеннай ахчан - финансови несбалансированность.

1990 шера республика социально - экономически хьал хьахьокх дIахорча керттерча хьокхамаша:

	Млн. сом (долаш долча маьхех)	1990 шу 1989 шерараца процентаща нийсдича
Промышленни продукце боарам	—	98,8
Халкъа эша товараш хьадар (розничин маьхашка диллача)	764,3	104,5
цу даькъе:		
кхачан товараш	252,2	104,3
корта бохабу малараш	195,0	100,9
кхачан доаца товараш	317,1	106,9
царех:		
яйгача промышленноста товараш	139,0	99,5
Паччахьалкхен централизованни капитальни вложенейн предприятей фондий средствайн чотагIа болх бе йолалийта керттера фондаш (сметни маьхах млн. сом)	266,9	86
Паччахьалкхен капитальни вложенеш (сметни маьхах)	431,1	100,8
централизованни дараш	234,8	100,9
предприятей фондий средстваш	196,3	100,6
финансироване масс а йолча источникий чотагIа наха чубаха цIенош хьалдар (эзар квадратни метр)	515,6	161
Паччахьалкхени кооперативни торговле розничи товарооборот	1253,2	119,5
Бахача наха маьхах даь гIулакхаш	149,7	111

Генарий даьтта — эзар тонн	6,6	146,2	152,4
Шекара песок — эзар тонн	10,2	102,1	110,7
Маьхни маьхха-булочни изделеш — эзар тонн	119,3	105,2	106,2
Кондитерски изделеш — эзар тонн	10,5	99,9	104,2
Макаронни изделеш — эзар тонн	6,2	103,7	106,8
Консерваш — млн. условни банка	224,4	95,9	95,4
цу даькъе:			
баьцдаарний яраш	41,4	70,0	106,1
царех:			
маринадаш	11,4	148,1	80,0
сомий яраш	94,0	90,1	89,3
Минеральни хий — млн. ахлитр	20,5	78,3	79,8
Корта бохабеш доаца малараш — эзар дал	1427	88,3	94,9

Кхачан доаца товараш хьадара боарам (яйгача промышленноста изделеш йоацаш) 1990 шера 21,1 миллион сома маьха дукхагIа хиннаб 1989 шерарчул.

Планови заданеш толамца кхоачаш а еш, 1989 шерарчул уж товараш дикка дукхагIа арахийцад: энергетикан электрофикацеи объединене план кхоачашъяьй 120,8 процент, уж хьадар 1,9-зза дукхагIа хилар, «Грознефтеоргсинтез» объединене план кхоачашйир 178,5 процент, уж хьадир 3,4-зза дукхагIа, «Грознефть» объединене план кхоачашйир 144 процент, 2,2-зза дукхагIа хьадир уж.

Уж товараш кхозза дукхагIа хьадир Гудермесски «Штамп» яхача заводе, Цементни заводе — 6,5-зза дукхагIа, Гудермесски медицински инструментий заводе — 2,2-зза дукхагIа.

Из иштта дале а кхачан доаца товараш хьадара паччахьалкхен заказаш кхоачашдаьдац 14 предприяте. Цу предприятеша дIа ца луш йиса продукци шийтта миллион сома маьха я.

1989 шерарчул кIезигагIа халкъа эша товараш арахийцар 1990 шера заводаша: «Грознефтемаш» — 58 процент, электромеханически — 64 процент, «Металлист» — 16 процент, Грозненскя контейнерни — 20 процент.

Яйгача промышленноста товараш арахийцад 139,0 миллион сома маьха, 1989 шерарчул 0,7 миллион сома маьха кIезигагIа. Договорни маьхах дохкаш дола товараш 1,8-зза дукхагIа арахийцад, кхыцола товараш хьаделга 3,7 процент кIезигденнадале а. Хьаду товараш кIезигдалар хьалхарча даькъе дувзаденна да бийдал ца тоарца, дуккха тайпа материалаш хьа па кхачарца. Цу даькъера гIулакхаш телхар иштта квалифицированни кадраш предприятешкара дIаахарах а.

Цхьадола тайпа кхачан доаца товараш арахецар хьахьокх дIахорча даннеша:

	1990 ш. хьадараш	план кхоачашъяра процент	1990 шу процентаща 1989 шераца нийсдича
Мебель (розничин маьхах) — млн. сом	30,0	95,1	99,0
Каьхата-белови товараш (розничин маьхах) — эзар сом	929	123,9	2,1-зза
АьшкинхьегIаш — тонн	114	95,0	116,3
Пластмассах даь культбытен коа-картен эша товараш — эзар сом	6009	50,3	97,1
Бытовой химе товараш — млн. сом	10,8	73,1	93,9
Дошув изделеш — эзар сом	158	5-зза	92,4
Швейни изделеш НСО-х — эзар сом	9073	95,2	102,0
Чухьнахьен тIехнахьен дувхаду пазата барзкъаш — эзар	8246	54,0	71,5
Пазата-носочни изделеш — эзар пар	410	100,2	87,4
Кога гIирс — эзар пар	2487	104,7	101,0

РОЗНИЧНИ ТОВАРООБОРОТИ МАЬХАХ ДАЬ ГIУЛАКХАШИ

Организацеша тIаийцача розничин товарооборота план, юкъара кхача а тIехьа дIалаьрхIача, кхоачашъяьй 100,4 процент.

Паччахьалкхенни кооперативни торговле розничи товарооборота юкъара боарам хилар 1253,2 миллион сом, 1989 шерарчул 204,4 миллион сом е 20 процент дукхагIа хилар из (долаш долча маьхашка диллача). Товарооборот дегIаенай розничи маьхаш айдара чотагIа 47 миллион сома маьха, 24,5 миллион сома маьха алкогольни малараш дукхагIа маьхалдахара чотагIа.

Кхачан продуктех 2—3 процент дукхагIа ехкар колбасни изделеш, маргарин, кондитерски изделеш, масс а тайпа чкъаьра 18 процент дукхагIа, Сельд — 23 процент, чкъаьран консерваш — 30 процент, генарий даьтта — 46 процент, баьцадаарий сокаш — 39 процент дукхагIа.

БархI процент кIезигагIа дехкад дулхи коа тIара оалхазараши, барайтта процент кIезигагIа дехкад машдаьттеи нахчеи.

Кхачан доацача товарех 7 процент дукхагIа дехкар кIадаш, 23 — 24 процент даьреши царех даь барзкъаши, трикотажни изделеш 35 процент, телата, кIадайи комбинированнни кога гIирс дукха хIама ца эшшаш шоозза, радиоприемникаш, устройстваш, холодильникаш 37—38 процент, телевизораш 18 процент.

Электробытовой техникаца, телерадиои фотокиноаппаратураци, мебелца, велосипедашца, мотоциклашца, пхьегIашца, сахьаташца, парфюмерно - косметически продукцеца, школьни тетрадашца, тхьамка изделешца, кхыча товарашца баха нах Iалашбара дола хьашташ кхоачашдаьдац.

Товараш маьхалдахара ассортиментни структурен каналаши хувцадаларца юкъера лаьрхIача уж эцара маьхаш лакхделар дулха продукташа 2,4 процент, баьцадаарий консервашта 9,7 процент, сомий - комарий консервашта 4,1 процент, баьцадаарашта 24,2 процент, сомашта, харбазашта, пасташта 7,5 процент, кIадашта 8,9 процент, даьрешта 6,2 процент, тIехьнахьен чухьнахьен дувхадеча барзкъашта 6,1 процент, трикотажни изделешта 3,3 процент, пазата-носочни изделешта 18,6 процент, телатен кIадайн кога гIирса 6 процент, парфюмерно - косметически товарашта 8,8 процент, фарфоро-фаянсови пхьегIашта 13,2. Шоаш хиннача бесса дисад е кIезиг-дукха кIезигденнад маьхаш чкъарий продукташта, генарий даьттана, маргарина, барзкъашта деттача сапашта, синтетически моющи средствашта, кхыча товарашта.

Колхозни рынкера маьхаш 1989 шера хиннарел дIадахача шера лакхделар 20,7 процент, цу даькъе дулхан коа тIарча оалхазараштен 29 процент, сома — 34,8 процент, баьцадаарашта 20,7 процент, шурий продукташта — 28,5 процент.

Маьхах бахача наха даь гIулакхаш 149,7 миллион сома маьха хилар е 15 миллион сома маьха дукхагIа 1989 шера даьрел.

Из иштта дале а республикерча 30 предприятен организацеи кхоачашъйинзар шоашта шера оттаь хинна планови заданеш.

Республикерча ерригача организацешеи предприятешеи наха даь бытовой гIулакхаш 50,7 миллион сома маьха хилар, уж гIулакхаш дара план кхоачашйир 113 процент. Культура гIулакхаш дара план кхоачашъяьяц (97 процент), санаторно - курортни гIулакхаш дара план (95 процент), деша даха ха йоацача берий учрежденеша гIулакх дара план (82 процент).

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Промышленни продукци арахецара юкъара боарам 1989 шера хинначул 1,2 процент лохбелар соахка. Из иштта дале а республика Министрий Совета чуйоагIача промышленносте 1990 шера арахийца продукци 9,3 проецнт дукхагIа хилар.

Бахача наха эша предметаш (группа «В») лурчогIа хинначул 0,5 процент дукхагIа хилар, хIаьта производства средстваш хьаяр (группа «А») 1,8 процент кIезигделар.

Керттерча даькъе продукци кIезигагIа арахийцар 1990 шера йиълагIча квартале промышленни предприятеша во болх барах, массала, йиъалагIча квартале 7 процент кIезигагIа арахийцар продукци, цу даькъе 1990 шера декабре арахийца продукци 1989 шера цу юкъа арахийцачул 13 процент кIезигагIа хилар.

1990 шера продукцена поставкаш яра дола договорни декхараш 96,0 процент мара кхоачашданзар, уж кхоачашданзар ерригача предприятеех 28,4 процент йолча предприятеша, 1989 шера договорни декхараш кхоачашданзар 97,5 процент мара а ерригача предприятеех 18,6 процент яраша.

Республика Министрий Совета чуйоагIача промышленносто продукци лоаттаяра дола договорни декхараш 97,4 процент мара кхоачашданзар.

Договорни декхараш кхоачашдара даькъе цIенхаштта тIехьаюсаш я Назрановски район (83,4 процент), Надтеречни район (83,5 процент), Сунженски район (82,1 процент), Заводской район (85,5 процент).

1990 шера потребителашка дIа ца кхоачаш йисай 77,2 миллион сома маьха продукци е 1989 шерарчул 26,9 миллион сома маьха дукхагIа.

ХIара болхлочоа дIалаьрхIача къахьегама овсарле 1989 шера хинначул 2,1 процент лакхъеннай. Паччахьалкхен предприятешка къахьегаш бола болхлой 3,7 процент кIезигбеннаб.

Промышленносто беча балха итогашта Iеткъар керда мощносташ кхоачамболлаш кара ца ерзаяр.

Техкача даннеех 1990 шера, 26 процент мара пайда нийбанзар силикатни пений материалаш арахецача Чир-Юртовски заводерча ячеисти бетона блокаш хьаеча кердача мощностех, хIаьта Аргунски - машинашъеча заводе 57 процент мара пайда эцанзар кердача мощностех.

1990 шера цу предприятешкарча кердача мощностех бизза пайда ца эцарах ара ца хецаш йисай ялх миллион совгIа сома маьха продукци.

Промышленни предприятеша бIарччача шера бийдал, материалаш, комплектующи изделеш, тара тоъаш йоацаш болх бир.

Заданеш кхоачаш а еш, дукхагIа арахеца йолаяьй приборашш, автоматизаце средстваши царна йола запасной оатхалаши, медтехника изделеш, химически оборудовани, цемент.

1990 шера производственни программа кхоачаш а ца еш, 3,7 процент кIезигагIа арахийцар автомобильни бензин, 18,6 процент кIезигагIа арахийцар фаткеи.

Полиэтилен, мехкдаьттаппаратура арахецара даькъе халкъбоахама хьашташ кхоачашданзар. КIезигагIа арахийцар вIашагIхетта аьшкбетона конструкцешн оатхалаши. 1990 шера декабрь бетта 13 процент кIезигагIа хилар уж 1989 шера декабрь бетта арахийцарел.

1990 шера промышленни продукце керттера тайпаш хьадар хьахьокх дIахорча даннеша:

	Хьаь промышленни продукци	план кхоачашъяра процент	1990 шера процентаща нийсдича 1989 шераца
Электроэнерги — млн. киловатт-сахьат	2755	—	96,3
Газ — млн. куб. метр	1492,0	108,5	94,3
Ацетон — эзар тонн	45,4	98,3	99,3
Фенол — эзар тонн	72,0	98,[illegible]	101,5
Мехкдаьттаппаратура — млн. сом	7,4	95,1	77,4
АПК-на йола технологически аппаратура, царна йола запчасташ — млн. сом	14,8	89,1	96,7
Химически оборудовании царна йола запчасташ — млн. сом	2,7	123,2	120,6
Механизированни гIишлон — монтажни инструмент — эзар	462,1	93,8	105,9
Тракторни прицепаш — эзар	10,4	101,5	85,9
Приборащ: автоматизаце средстваши царна йола запчасташ — млн. сом	36,9	120,3	102,7
Хьу хьаара озар (колхозаша кийчъьр йоацаш) — эзар куб. метр	64,3	84,6	91,2
Цу даькъе ардах — эзар куб. метр	43,7	91,0	92,2
Цемент — эзар тонн	706,0	103,5	114,6
Пений материалаш — млн. условни кирпишк	193,9	88,9	128,7
Линолеум — эзар квадратни метр	492,0	98,4	112,1

1990 шера 11 бетта промышленносте пайда бара план 99,3 процент кхоачашъяьй, лурчогIа хинначул баь пайда 12,1 процент кIезигагIа ба е 29,5 миллион сом кIезигагIа. Дикка дукха да пайда хьа ца луш дIаухийташ дари зехьа доадеш дари.

Цу юкъа промышленни предприятеша гIод а детташ дIатекхад 13,6 миллион сом, цу даькъе продукци дIа ца яхьийтарах дIатекхад 1,7 миллион сом.

Паччахьалкхен заказашкен потребителашца яьча договорашкен хьежжа юкъарчал доацаш долча бувзамашка гIолла продукци лоаттаяра договорни декхараш кхоачашдар, промышленни предприятешкен объединенешкен продукци арахецари къахьегама овсарлен лакхъялари темпаш: (процентаща).

	11 бетта пайда бара план кхоачашъяр	Поставкаш яра договорни декхараш кхоачашдар	1990 ш. 1989 шераца нийсдича дегIаахара темпаш процентаща: хьаль продукци, даь балхаш, гIулакхаш	къахьегама овсарле
«Грознефтеоргсинтез» ПО	96,7	70,9	97,1	104,4
Ленина орден лелаеча «Грознефть» производственни объединени	100,0	115,1	93,9	96,4
«Грознефтемаш» завод	87,8	69,7	91,9	103,0
Карабулакски химреагентий завод	100,0	140,7	94,8	88,2
«Грозненски «Нефтехимзапчасть» завод	100,0	125,2	102,6	111,9
Гудермесски «Штамп» яха механически завод	100,0	1,6-зза	110,5	112,3
«Машинашъю «Красный молот» завод» ПО	100,0	117,7	127,2	117,6
СССР 60 шу дизара цIерагIча «Оргтехника» ПО	100,0	101,2	104,9	110,3
«Промавтоматика» НПО опытни завод	100,0	94,4	104,9	118,0
«Пищемаш» завод	84,4	84,1	98,7	97,3
ГI. Ахриева цIерагIча	100,0	1,6-зза	117,3	122,1
«Электроинструмент» завод	100,0	106,2	118,2	96,3
«Трансмаш» завод	100,0	1,6-зза	105,3	109,9
Гудермесски медицински инструментий завод	100,0	87,6	86,6	87,5
Электромеханически завод	88,7	85,2	89,5	93,3
Биохимически завод	92,1	100,0	97,1	103,5
НГI «Терек» яха ПМДО	100,0	101,8	102,7	116,2
«Союзавтоматстром» ВНПО опытно-экспериментальни завод	100,0	125,7	124,0	127,9
Цементни завод	72,7	—	81,4	93,7
«Стройиндустрия» объединени	87,3	35,7	79,4	139,3
«Вторчермет» яха предприяти	100,0	105,0	100,7	105,2
Нохч-ГIалгIай карьероуправлени	100,0	104,7	97,6	103,2
Хьун боахама министерство	99,1	108,1	103,8	113,6
«Автоспецоборудование» яха опытно - экспериментальни завод	54,6	—	72,4	73,9
Назрановски трикотажни фабрика	100,0	98,8	101,8	109,2
Швейни производственни объединени	100,0	1,5-зза	98,1	107,3
Кога гIирса фабрика				
«Чечингушхлебопродукт» объединени	95,0	—	101,4	92,9
Экспериментально-механически завод	100,0	86,5	115,8	119,6
«Нефтепродуктооборудование» яха опытни завод	100,0	114,7	127,1	138,4
«Чечингушстройматериалы» ПО	89,0	1,5-зза	118,1	57,9
«Чечингушхлебопром» ПО	100,0	99,5	112,2	108,4
Нохч-ГIалгIай моттигерча промышленноста производственни территориальни объединени	98,8	59,4	98,6	107,5
Минсельхозпрод	95,0	72,6	92,2	95,0
цу даькъе:				
«Сунжа» ПО	77,1	65,5	111,2	110,8
«Консервагропром» объединени	100,0	15,1	85,3	146,0
«Птицепром» объединени	99,1	—	108,1	108,5

Производственно - технически гIулакхашта йола лимитагIа йоаца продукци маьхалъяккхара боарам хиннаб 436 миллион сом, из хул 5.4 процент дукхагIа лурчогIа хинначул. 1991 шера бархIлагIча январага кхоачаш республикерча промышленни предприятеша продукци лоаттаяра йола договораш яьй 2,7 миллиард сома маьха е предприятеша поставкаш е езача ерригача продукцех 90,3 процент. Паччахьалкхенна эшача продукцех договораш яьй планагIа лаьрхIачох 91,7 процент, кхачан доацача товарий даькъе 57,1 процент.

АГРОПРОМЫШЛЕННИ КОМПЛЕКС

ШийтталагIча пятилетка шерашка юрта боахаме юкъера лаьрхIача яьккхача продукце боарам цул хьалхарча пятилетке хинначул 8 процент лакхбелар, из хилар 596,4 миллион сом. Общественни секторе къахьегама овсарле цу юкъа лакхъелар 5 процент. 1990 шера колхозашеи совхозашеи 60,2 миллион сом пайда бир, юртбоахама производства рентабельность хилар 13,5 процент. Республике вIашагIдехкаш латт ахархой боахамаш. 1991 шера цхьоалагIча январага уж хилар 1453, ткъо эзар гектар лаьтта а долаш. 1990 шера дукхагIа даьккхар ялат, шекара свекла, коартолаш, сом, комараш.

Масс а тайпа категорех долча боахамашка керттера юртбоахама культураш чуэцар хьахьокх дIахорча даннеша: эзар тонн.

	Юкъера лаьрхIача шера		1989 шера	1990 шера
	1981—1985 шш.	1986—1990 шш.		
Еррига ялата культураш: чуйнйцача ханара дозал	404,0	441,1	376,5	545,7
кийчдаьчул тIехьагIара дозал	385,5	416,3	357,4	515,3
Шекара свекла (фабричин)	179,7	157,2	143,6	166,2
Генараш	11,4	11,5	13,8	14,4
Коартолаш	47,2	41,5	36,9	62,2
Баьцадараш	165,9	152,2	149,7	148,8
Бахчеви культураш	18,8	19,9	25,1	23,2
Сомий комараши	59,4	88,6	91,0	121,4
Комсаш	72,8	71,0	65,7	54,4

1990 шера яха нийшка культураш хилар 9,3 эзар тонн (цIенъяь кийчъяьчул тIехьагIа), лурчогIа хинначул 4,9 эзар тонн кIезигагIа хилар уж (35 процент).

Еррига республика хьанийцача ялата культураш хьийкъар (цIенъяьчул тIехьагIарча дозолга диллача) хIара гектара тIара 25,6 центнер йоаккхаш, 1989 шера 18,4 центнер мара чу ца ийцача. Паччахьалкхен ресурсашка дIакхаьчар 108,7 эзар тонн ялат, паччахьалкхен заказал 688 тонн дукхагIа. ЛурчогIачул дукхагIа дехкар кIа, борц, горох. Деррига чуийца баьцадараш кIезигагIа хиларца дувзаденна лурчогIа дехкачул 31,7 эзар тонн кIезигагIа дехкар уж (25 процент 1990 шера общереспубликански (РСФСР) фонде баьцадараш лоаттадара оттаь задани духхьал 8 процент мара кхоачашъянзар. Сомий комараши дIаяхийтара задани кхо процент мара кхоачашъянзар.

1989 шера ехкачул 2,3-зза дукхагIа ехкар коартолаш.

Масс а категорех долча боахамашка хьайбай керттега продукташ яхар хувцаденнад дIахорча бесса: эзар тонн.

	Юкъера лаьрхIача шера		1989 шера	1990 шера
	1981—1985 шш.	1986—1990 шш.		
Доахани коа тIара оалхазараши дийна долаш эзача	63,5	75,2	83,0	80,0
Дулх	37,8	43,7	47,5	45,5
Шура	232,6	265,9	273,0	270,7
Фуаш	147,1	144,9	131,6	140,0
Тха	3562	3908	4020	3929

Масс а категорех долча боахамаша хьайбай продукташ йохкар хьахьокх дIахорча даннеша:

	Шера юкъера лаьрхIача		1989 шера	1990 шера
	1981—1985 шш.	1986—1990 шш.		
Доахани коа тIара оалхазараши — эзар тонн: дийна долаш эзача	38,8	48,5	55,5	50,2
даьккха дулх	23,1	28,2	31,7	28,6
Шура — эзар тонн	97,2	104,0	109,1	94,6
Фуаш — млн.	103,0	93,3	72,9	82,3
Тха (цIена хьоаса болчунца дIалаьрхIача) тонн	1854	2014	2142	1999

Республикерча хIара шолла гIболча боахамо кIезигагIа дIаденнад паччахьалкхенна доахани коа тIара оалхазараши, хIара кхьанех шин боахамо кIезигагIа дIаеннай шура а.

Хьайбай продукци дикка кIезиглу доахан довр бахьан долаш, детташ дола доахан Iахард исар бахьан долаш.

Укх тайпара хувцамаш хи ннад доахана боахаме: 1 январага — эзар бежан

	Масс а категорех долча боахамашка		Цу даькъе нахагара ийцараш	
	1990 ш.	1991 ш.	1990 ш.	1991 ш.
Доахан	319,9	298,2	132,9	135,2
цу даькъе:				
детта доахан	125,1	121,0	76,2	77,3
хьанхарч	125,1	104,6	2,4	2,4
жан гаьзарийи	793,2	755,1	152,5	157,2

Агропромышленни комплекс дегIаахар, юрта боахам производства средстваца Iалашъю доакъош а тIехьа дIалаьрхIача, финансироване масс а йолча источникий чотагIа пайда ийцар 153,5 миллион сома маьхерча капитальни вложенеех е халкъа боахаме пайда ийцача юкъарча боарамах 34 процент.

Хьалъяьй 800 устагIана моттиг йола помещени, кIоа тIарча 40 эзар оалхазара моттиг йола помещени, цхьан ханна 1200 тонн минеральни удобренеш дIаоттаде йишйола механизированни складаш, Гудермесски пищекомбинате шера 2,4 муб сомийн баьцадаарийн консерваш арахеца йишйола цех, Нестеровски яхача станице хьалъяьй сменагIа 7 тонн дулх доаккхалургдола цех, «Зеркальный» яхача рыбхозе хьалъяьй дийнахьен буси 0,8 тонн маьхк хьаергIйола пекарни.

(Инстедоалар хургда).

Зязиков Идрис ваь 95 шу дуз тахан

НАЬХА ДЕГАШКА ВАХ ИЗ

Советски Іаьдал оттадар духьа граждански тІом хиннача бирсача шерашка лаьттача къовсаме большевистски парте дукха хьалхкебаьб денали къонахчали дола къовсамхой, тешаме, Октябра гІулакха мутІахьа бола коммунисташ. Царех хиннав И. Зязиков а.

Бейсолта Идрис Наьсарен района БурокІалха 1896 шера ваьв. Цун да, Зязиков Мочкъий Бейсолта, эггара хьалхача хьехархоех хиннав, революци ялалехьа Бурча хьехаш хиннав. Юххьанцара знанеш цу школе ийцай Идриса, цул тІехьагІа хьехархой семинари йистеяьккхай. Дика знанеши кийчои йолаш вола Зязиков 1915 шера Московски юртбоахама институте (хІанз Тимирязева цІерагІча Академе) деша вахав. Йистеяккха кхийнадац — Октябрьски революци хьайнай. Къулбаседа Кавказе хьал а вена, хьинаре дакъа лоац цо цу хана г. Владикавказе хиннача событешка. 1918 шера августе парте вахав.

1918 шера июле Зязиков Бейсолта Идриса вовз парте вкал — Россе Къулбехьен Чрезвычайни комиссар. 1918 шера городе Владикавказе Тийрка йистерча халкъий IV-гІа съезд йолча хана Г. Бичерахов керте лаьттача контрреволюционни элементаша восстани яьй. Уж гІийртаб Терски Советски Республика центр шоай бе йолла а Советски Іаьдал дІадаккха а, Г. К. Орджоникидзе керте а волаш театра здане чу заседани еш хинна Тийрка йистерча халкъий йиьлагІча съезда делегаци лаьца дІакарайнга.

Съезда балха юкъе дакъа лоацаш хиннача гІалгІашха бола новкъостий тІахьийхаб Сергос контрреволюци юхатоха новкъостал дара гІалгІашка кхайкара. Зязиков Идрисеи кхыболча гІалгІашеи хьаллаьцаб Сергой тІахьехам. Ханнахьа кхьчад новкъостал. 18 августе белогвардейцех ІоцІенъяьй город Владикавказ. Цул тІехьагІа ший болх дІахо баьб Тийрка йистерча халкъий IV съездо. Цу бирсача шерашка эггара лоархІамегІа йолча событешта юкъе хиннав Зязиков Идрис. 1919 шу доладеннача юххье Деникинца халеи бІаьхеи къовсам болабаьб Терски областерча халкъаша. Шоай тІеххьара пункт — г. Владикавказ йита а йита, гІалгІашкахьа Іочубаьккхаб Г. К. Орджоникидзе керте хинна цхьа дакъа революционераш. Царна юкъе хиннав И. Зязиков а. 4 феврале Мочкъа - Юрта (хІанз Чермене) гІалгІай халкъа съезд гулъяьй Г. К. Орджоникидзес. Цига решени тІаийцай котало яккхалца йолча хана Деникинах лата аьнна. ТІом бе гІалгІашкахьа оборона комитет хержай И. Зязиков а тІехьа 11 саг юкъе а волаш.

Цхьабакъда, низаш цхьатара хиннадац, цудухьа Г. К. Орджоникидзе керте а волаш йола Терски республика кулгалдеча болхлой группа тІехьашка а яьнна. ГІалгІайчен лоамашка яхай. Царца лоамашкахьа тІехьашка баьннаб Зязиков Идрис шоашца а волаш бола гІалгІай революционераш а. ГІалгІайчен болама центр а хинна дІаэттай Галашкеи, Мужечеи, Олкама районаш. Коммунистий кулгалца ГІалгІайчен лоамашка вІашагІийихка партизански отрядаш, тІема гІулакх Іомадеш хиннаб. Циггача хиннай И. Зязиков секретарь а волаш йола РКП(б) гІалгІай окружной комитет. МоастагІчоа калургІоаца чІоагІале а хинна дІаэттад лоамаш. Зязиковгеи ГІалгІайчен кхыча коммунисташкеи гІолла хадданза бувзам лоаттабаьб Сергос деникинцаша дІалийцача юрташка бахача нахаца. ГІалгІайчен подпольни организаце член хиннача Зязикова политически болх баьб. Н. Ф. Гикалоцеи А. Д. Шериповцеи бувзам лоаттабаьб.

ГІайттараштта саггота эшаш дар герз, тІема кхоачам, ахча. Россе центрцара бувзам хоадабаь бар, хІаьта гонахьара моттигаш дІалийца хиларах юхе гІоллара герз лаха таро яцар. Тифлисера, подполье болх беш низ бола большевистски организаци йолча меньшевистски Грузе столицера, да йиш йолаш дар из. Г. К. Орджоникидзес тІадилларагІа шийца новкъостий а болаш ГІалгІайчен лоамашка гІолла Тифлисе вахийтав Зязиков. Цул тІехьагІа дукха ха ялалехьа хьатІааха доладеннад герз.

Тийрка йистера къахьегама адам йоккха восстани е кийчлуш дар. Моттигашка организаторскии кийчони болх бар духьа ревкомаш вІашагІъехка йолаяьй.

КІайчар къаьстта йиш ехай ГІалгІайчен къахьегамхошта юкъе большевикий авторитети влияни тІехьтІехьа чІоагІагІа лакхлуш хиларах. Къар ца лурашка шоаш яхар дайтар духьа шоаш тІадиллар кхоачашдайта — кхо полки контрибуции дІаяллийта тохабеннаб кІайгвардейцаш. Денна дукхагІа низ тІакхухьаш хиннаб деникинцаша гІалгІай халкъа юкъе шоай агентурах пайда а эцаш. ТІаккха гулъе лаьрхІад 1919 шера май бетта юххье Экажкъонгий - Юрта керда съезд. Хьалхле И. Зязиковга, Ю. Албогачиевга, И. Мальсаговга, А. Гойговга, кхычарга а йолаш болча партийни организаце кулгалхоша, Г. К. Орджоникидзес ше енна указанеш теркал а еш, шерра болх дІаболабаьб деникинций еррига мероприятеш юкъагІяхар духьа. Цу гІулакха пайда ийцаб парторганизаце Экажкъонгий - Юрта хиннача съездах. Цо решени тІаийцай деникинцаша дІадехараш кхоачашдара бутт ха еха аьнна. Из дехар дІатІаэца ца а туташ, тІом болабаьб кІайчар гІалгІай юрташта — Наьсар-Кертенна, СурхотІа, Экажкъонгий-Юрта духьала. ЦІий Іоухийташ лира тІом болабеннаб. Нохч-ГІалгІай пачхаьалкхен архива фойдашка диса долаш да цу деноех, Наьсар-Керте лаьттача тІем тІа Зязикова хьахьекхача къонахчалах дувцаш дола хІамаш.

Граждански тІом болча хана контрреволюцена духьала лаьттача къовсаме къонахчали турпалали гойтарах, халкъо предложени а енна, РКП(б) Назрановски райкома бюрос 1929 шера 5 январе ГІалгІай облсовпрофа тІадиллад И. Зязиковна ЦІеча Байракха орден хьожаелга лакхелаттача пачхьалкхен организацешка дехар дохьийталга.

1920 шера март бутт бовш кІайгвардейцех ІоцІенъяьй Терски область ЦІеча Эскаро. Тийрка йистерча массе метте юха дІаувтта доладеннад Советски Іаьдал. 1920 шера 31 марта Г. К. Орджоникидзеи С. М. Кирови керте а болаш вІашагІъеллай Къулбаседа - Кавказски революционни комитет. 1920 шера 8 апреле Къулбаседа Кавказа ревкомо приказ техад Терски областной ревком хьаяра хьакъехьа.

Тийрка йисте партийни балха кулгалдеш хиннай РКП(б) ЦК Кавказски бюрос яьча решенегІа вІашагІъелла Терски областной бюро, И. Зязиков член а волаш.

Моттигера партийни организацеш вІашагІъехкеи чІоагІъеи йиш йолаш хьинаяц цу бюрогара пурам доацаш. 1920 шера апрель бетта РКП(б) Терски областной оргбюрос решени яьй цу ханналца хинна къайлагІара партийни организацеш дІа а хийца, моттигашка партийни балха кулгалдара оргбюро хьожае, аьнна. Цу решенега хьежжа 1918 шера денз къайлагІа лийнна ГІалгІайчен партийни организаци дІа а яьккха РКП(б) организационни бюро вІашагІъеллай, председатель А. Горчханов а член И. Зязиков а волаш.

1920 шера 19—22 июле хиннача эггара хьалхарча гІалгІай окружной партийни конференце парте окружной комитет хержай И. Зязиков секретарь а волаш. 1920 шу чакхдоалаш эггара хьалхара РКП(б) Терски областной конференци хиннай. Цига областной партийни бюро хержай 17 саг юкъе а волаш. ГІалгІайченгара цунна юкъевахав И. Зязиков.

ГІалгІай автономни область хьакхайкаьчул тІехьагІа, 1924 шера 15 ноябре эггара хьалхара ГІалгІай партконференци хиннай, цига И. Зязиков хержав обкома секретаралла. 1925 шера 10 ноябре хьайийллай шоллагІа партийни конференци. Цига дийцад ГІалгІайче шера социально - политически экономически дегІаярах дола дош. Отчетни доклад еш, И. Зязикова белгалдаьккхад: «ДІадаха шу чІоагІденна долаш чакхдаьккхад вай. Дукха ахархой Советашкеи исполкомашкеи чу а озаш хиннача хоржамашеи юха а даьча хоржамашеи, бехтохкамеча советскии общественнии балхаш тІа парте боаца ахархой ахийтаро... а юрташка революционни законность юкъейоалаяро а, юххера а, область районашта екъаро — цу дерригача хІамаша, ахархой боахам юхаметтаоттабарен чІоагІбареи гІулакха пачхьалкхено доккха новкъостал а деш, къахьегача ахархошцара вай бувзамаш тоадарга, Советски Іаьдалахи партехи бола тешам царна юкъе чІоагІбаларга кхоачадаьд гІулакх, партенеи Советски Іаьдалац гонахьа вІашагІтехай парте боацарий йоккха актив. Цунца цхьана йоккхагІа а чІоагІагІа а хиннай парторганизаци. ДІахо, вайна юкъера дІаьккхай бандитизм, толаме чакхдаьккхад герз Іоэцар, дукхагІа а йоккхагІа а хиннай общественни организацеш (комсомол, ахархой союзаш, кхалнаьха делегатски собранеш, сельхозаш, кхыяраш), чІоагІъеннай царна юкъера коммунистически влияни.

Цу бакъдараша тешал ду, 14-ча Ерригсоюзни партконференце решенешка белгальяьккха юрта чакхйоаха вай парте политика геттара нийса хилара...»

Цул тІехьагІарча шерашка а цу балха ше волаш цо ший деррига хьинар тІадахийтад ГІалгІайчен къаман пачхьалкхал чІоагІдара, промышленность, юрта боахам, культура дегІайоалаяра. 1928 шера 30 ноябре парте Къулбаседа - Кавказски крайкомо дийцад «Края къамий областий партийни организацей балха» дола дош. ТІаийцача резолюце тІа белгалдаьккхад Владикавказскии гІалгІайи парторганизацеш Къулбаседа Кавказе троцкистски балха центраш хилар. Бехке ваьв Зязиков а. Цул тІехьагІа массехк бутт баьлча гІалгІай обкома секретара балха тІара дІа а ваьккха, Москве деша хьожаваьв из.

1930 шера 3 феврале Нальгиево яхача отарашкена юххе бандиташа вийнав обкома секретарь И. Черноглаз. Из вера бехке а ваьш ший сесаг Жанетта а тІехьа, лаьцав Зязиков Бейсолта Идрис, лийцаб цун беррига доттагІийи гаргара нахи. Заговора керте лаьттарий дош дийцад Москве РСФСР Лакхехьарча суде. Цу керте лаьттарашта юкъе хиннаб юкъарчал доацаш саг вийнараш а. Черноглаз вувча хана Зязиков ше Москве хиннав. ХІаьта а Зязиков бехке ваьв «ший когаметта эттар вера моральнии политическии кийчо ярах». Бехкебаьрашта, цу даькъе Зязиковна а, топаш тоха судамаш яьй. ТІаккха Г. К. Орджоникидзеи А. И. Микояни юкъе а бенна, топаш тоха яь суд итт шераца хийцай Зязиковна, хІаьта цул тІехьагІа из а хийца а хийца Іоваьхийта оттаваьв из.

Цхьабакъда, цунца а бала качара баьннабац Зязиковна. 1937 шера сентябрь бетта юххье юха а Москве ший сесагаца лаьцав из. Этапаца Грозненски набахта Іобоалабаьб уж. Уж а кхыбола а партийнии советскии болхлой бехке баьб подпольни буржуазно-националистически организаци вІашагІъеллай, аьнна. И. Зязиков тІалоаттабаь ІоткЪам лоа а ца бенна Грозненски набахта кхелхав 1938 шера 4 июле. Из бехке веш хинна дош 1938 шера 15 сентябре соцадаьд бехкевешвар кхалхарахи зулам даь моттиг ца хиларахи. ЦІена коммунист а волаш веннав Зязиков Бейсолта Идрис. ЦІена дог-уйла долаш болча наьха дегашка вахаргва из революционер - ленинец санна.

Г. ЕРЕЩЕНКО,
исторически Іилмай кандидат, (1990 ш. № 10 йолча «Политический собеседник» яхача журнала тІара).

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

ОАРЦ ДАЛА!—

ЙОАХ ВАЙГА БІАЬШЕРЕНИЙ ОАЗО

Бронза замангара юкъерча бІаьшерешка кхачналца баьхача вайнаьха ерригa оамал, культура, традицеш, художественни говзал йовзийташ дола архитектурни памятникаш да вай республике.

Овлангара вайнаьха къам а цун истори а довзара боккха лоархІам болаш я вай материальни культура ганз — архитектурни гІирсаш.

«Вайнаьха къам, тхо хиннад, даьхад, ма диціле» — яхаш, зов доагІаш санна хеталу, царга гаьннара хьежача.

Вовзаш волча Іилманхочо В. И. Морковина аьннад: «...сага теркам тІаоза кертердар уккхазара архитектура памятникаш да. «ТІеххоза, тоам болаш, тамаше» да царех аьлча кІезига да. Уж геттара хоза хиларал совгІа, дика тарлуш да моттигерча Іаламца а. Укхазара архитектура произведенеш шоашта гонахьарча моттигаца башха дика йоагІаш, цунца дІайина, из кхы тІа хьалъюзаш я».

«Юкъерча бІаьшеренашкара ГІалгІайче» яхача монографе тІа вовзаш волча кавказоведа, профессора, Ленински преме лауреата Е. И. Крупнова яздаьд (Москва, 1971 ш.): «ГІалгІай вІовнаш, мадарра аьлча, цу ширача замалахьарча мехка архитектуран гІишлошъярен говзала корта ба. Шоай хозача кепаца, гІовнаца, кулаца цецвоаккх цар. Нохч-ГІалгІайченера вІовнаш — цу ханарча техникан гІишлошъяра говзален геттара дика образецаш я. Свански гІалай лаккха мах баьча Симонов Константина аьннар кІезиг-дукха хувца а хувцаш, ала мегаргда, гІалгІай гІалаш шоай хана «хІанз вай бІаьшерене саго сигала баьккха керда гІа санна адамлено йоккхача говзалца гойта тамаш хиннай...»

Иззал лоархІам болча архитектурни гІирсий малагІа лоархІам бу хІанзарча тІехьено хьажа дагадеха со хилар истореи культуран памятникаш лорадара Ерригроссийски общества Нохч-ГІалгІай отделене председатель Азиев Аьхьмада Мухьмад волча. Цо аьлар:

— Наьсарен, Ачхой-Мартана, Шота, Ведана районий лоамашка, кхычахьа да юкъерча бІаьшерашкара 400 гаргга памятник. Иштта вай республике я шиъ музей-заповедник — Шатоевскии, Джайрахо - Ассиновскии. Цу заповедникашка ду Іилматохкама, реставраце балхаш. Цул совгІа, культурана пайда а эц царех.

ХІаьта тахан уж гІирсаш воча хьале да. Укх тІеххьарча итташ шерашка уж лорадара, тоадара цхьацца балхаш даьдале а, хоадамболаш хьадаь хІама дац. Цудухьа уж цхьадараш дохаш латт, вожаш нийрчадаьннад. Цхьан дешаца аьлча, цахаддаш тІахьожам лоаттабац уж лорадара. Белгалдаккха доагІа цхьаькха а. Республике архитектурни гІирсаш тоадара, лорадара низ болаш материально - технически кІийлеи юхаметтаоттадара говзал йолаш кадраши ца хиларах уж цу хьале эттад. Бакъда, из иштта дале а, кхыча тайпара из дош къоастаде йиш-м яр. Масала, юрта баха нах, тайпаш, кхыметтел дешархой а юкъеэза гІалаш тоае, лорае, царна гонахьара моттигаш цІенъе йиш яр.

«Эги-Кхала» яхачара даьнна ткъо тайпа да: Овшанаькъан, Дахкилгнаькъан, ГІамарз-наькъан, Ужах-наькъан, ТІанг - наькъан, ГІазданаькъан, Бохтарнаькъан, Ведажнаькъан, иштта кхы а.

Нохч - ГІалгІайчене эггара йоккхагІа а эггара чІоагІагІа бІехьенна а я Эги-Кхала. Иззал дукха тайпаш чудоагІаш йола из исторически моттиг сийрдаяккха, лорае, тоае йиш йоацаш ба-теш цу аз дийцача тайпай нах? Еза яц-теш царна из моттиг?

Дега бохам а боалаш ца аьлча далац цхьаькха а. Эги-Кхала дІакхачалехьа «Озиг», яхача юрта юхе доахан леладу ферма яьй, хІаьта Эги-кхала юххе цІа даьд. Цу гІишлоша исторически моттига сурт телхаду. Из правовой закон телхадеш гІулакх да.

Къаман ях, хьаькъал, лакха эстетически боарам болча наха селлара еза лаьрхІача исторически тІехьаленна гонахьара Іалам толхадеш доахан ферма йиллача кулгалхоех фу ала мегаргда, хьайбай кхетам тІа ба ца аьлча.

— ГІалашта гонахьара Іалам телхадарал совгІа, фермаш ехкачар наІараш а йоахаш вІовнаш йохаю. Цхьа кулгалхо воалавир аз, вІовнах ниІ яьккхача хьажа. Со цецвоаккхаш дар цо сога аьннар: «ДІавалал, даьллахь, из мара дий из, со-м цхьа доккха хІама хиннад, яхаш вар». Халахете а, иштта культура а кхетам а болаш ба цхьабола кулгалхой.

Бакълув Мухьмад. Цо дувцар шийна халахетар да. Къаман истори, культура йиц ца ялийта, дегІайоалае, лорае еза йоах цо. Фу дергда, массане а кхетам цхьатарра мича хул, цхьабакъда, гІалаш ца телхаялла хьакъал-м хила дезар кулгалхочун.

— Жайрахьа лоамашта, Іалама хозача моттиге я гІалгІай гІорваьннача революционера — турпалхочун Ахриев ГІапура цІерагІа йола музей. 30—35 квадратни метр мара бац цун тхов. Из музей хьаеллача хана ладар чу а ухаш дар цІа.

Нохч-ГІалгІай республика культура министерства чотагІа музея цІен тхов тоабайта болхлой овттабе раьза хилаьзар Назрановски района хьакимаш. Бакъда, цунна уллув Назрановски АТП болхлошта (дукхагІа долча даькъе хьакимашта) лаьрхІамел эшар а долаш, гаьннара хьажача а бІаргагуш цІеча кирпишках хьалдаь хоза цІа-м да.

Новкъа а долаш Мухьмада дувцар кхетаде хала дац. Шоай сина мара кхыча хІаман бала боаца нах ба цо бувцараш, Иштта цар оамал, вайнаьха историцара гІулакх, къаманцара безам.

— Вайнаьха шірача замангара денз хьадоагІа эздел, гІулакх, традицеш, обычеш шерра дІайовзийтара чІоагІа лоархІаме дар уж гІалаш культура моттиг а яь дІаоттаяр. Масала, фу де йиш я цу хьакъехьа? «Эрзи» яхача юртарча цхьан гІалий чу вІашагІтоха мегаргья этнографическии археологическии материалаш (музея хьисапе), цига хьажа боагІача туристашта, экскурсанташта, кхычарна лаьрхІа маьхах вайнаьха дааpаш кийчде моттиг а ергІйолаш, цига Іалашъе еза вайнаха лелаяь пхьегІаш: топпара чаьмеш, дахчан Іагаш, оаркхош, иштта кхыдараш. Царех эцаш бола пайда дІабахийта мегаргба гІалашта гІулакх деча.

Цу гІулакхо ши пайда бу. Цхьа-дале, дІайовзийт вайнаьха овлангара традицеш, гІулакх, дааpаш, цу хана баьхача наьха хала вахар, уж дагабохийт. ШозлагІ-дале, аз ма аллара, из материальни пайда а ба.

Районерча моттиге Іаьдала хала а доацаш вІаштІехьдаргдолаш гІулакх да Мухьмада дувцар: Бакъда, цо хьалха маалларa, закон телха а деш архитектурни гІирсаш долча доахана лаьрхІа фермаш яьчарна таІазар ца даьрал совнагІа, уж дІаяхийта а дагабоацача кулгалхошта миштта дагадохаргда цига культура моттиг а яь, цар боарам айбе а цунах пайда эца а?

Иштта чІоагІа аз из аларах сайх бехк ца баккхийта а района кулгалхой раьза боацаш ца хилийта а се бакъйолга дІахайта аз дІахо дувцаргда Мухьмадаца къамаьлдеш сайна кхы а гучадаьннар:

— Аьрзена реставрационни балхаш даьчул тІехьагІа 1980 шера цунна гонахьа техабар 700 метр аьшкацхарал. Ши шу далалехьа из бахача наха шоашта дІа-юха бихьар. Бехке вар гучаваьккха а валанзар. Цу гІулакхa аз жалоба яьийтар республика прокурорага, цо из Назрановски района прокурорага дІаяхьийтача, Назрановски района культура отдела заведующега кхьчар жалоба юххера а. Цо из цІи ялара лоравара болхлошка дІаенна хиннаяр.

Газет дешаш вар велакъежа хургва. Из белам хинна а Іац. Бакъда, вайнаьха къаман иштта мара культура боарам боацаш бола нах, культура кхуврча кулгалдеш хилар-м белхам ба.

— Памятникаш тоа ца дарал совгІа, тІехь-тІехьагІа дукхагІа талхаш да. «Джайрахо-Ассински» историко-архитектурнии Іаламеи заповедника доазон тІа ваьлча гуш яц цхьанна тайпара рекламни шитокаш. Укхаза долла хІама тІакхача йиш йолаш да. Сабар, саца, ала саг вац — ший хьаштдар де мукъа ва.

Дувца эттача тІех дукха кхоачамбоацараш да Нохч-ГІалгІайченера исторически памятникаш лорадара даькъе.

Туризм дегІа а йоалаяь, цунах дикка пайда эца йиш я. Укхаза дезде йиш я цІейш культурни мероприятешца (ловзар дар, говраш хахкар дукхха кхы а). Цу цІейшка хьеха беза историкаш, этнографаш, кхыбола специалисташ, Цар ешаргья лекцеш, беседаш ергья, дувцаргда дІаяхача ширача замалахьа хиннараш.

Уж санна йолча мероприятеша юхаметтаоттадергда вайнаьха дицлуш латта цхьадола Іаьдалаш, культура, мотт.

Т. МАЛЬСАГОВА.
СУРТА ТІА: ТІаргимара гІалаш.

Боккха кхаъ...

Доккха дилла лоа дар цу дийнахьа Назране, берий дегаш гІоздаьннадар, екаш яр берий оазаш. Шеши хьалхагІа, хозагІа гІор дади ве гІерташ доахкар Назранерча № 3 йолча берий бешара зІамига бераш. Царна уллув яр воспитательница Бекмурзиева Марет.

Марета мел йоккха дегаІоздле яр бераш лай тІа ловзаш, делаш хилар. Лоа кхы а маца делхаргда вайна, яхаш хьатІа удар бераш. Боккха кхаъ хиннабар царна иштта къоарга лоа делхарах.

— Со цецйоал ноаноша а кхыбараша а бераш харцахьа лел, аьлча,—йоах Марета. Царга цІогІа хьекха дезац, цар теркам массаза а тІаоза беза самукъадаргдолча хІаманна. Тайп-тайпара ловзаращца берашта Іомае йиш я моллагІа кулгговзал. Цул совгІа, бераша чІоагІа безамца тІаэц уж санна дола ловзараш.

ЙоккхагІйолча группа воспитатель я Мерешкова Марет. Цо ший балхах лаьца дийцар.

— Тха болх аттачарех бац. Бераш чІоагІа дукха дезаш воацачоа булургболаш болх бац ер. ХІара бер, зІамига вале а, саг ва, хІара саг ше-ший оамал йолаш хул. Цудухьа воспитателашта ха деза хІара берана безаме, хоза дувца. Берий бешарча берашта хов наьна мотт, йовз Даьхе, Даймохк. ХІаьта бераш Іомаде деза эзделца, гІулакхаца хила.

Берий беша зІамагІа йолча воспитателa Чумакова ПІаьтІамата дувцар бераш къахетаме долаш хьалкхеде деза хІара дас, нанас, хІаьта цу хьакъехьа царна гІо де декхарийла да тхо.

Цудухьа Чумаковас из декхар дика кхета а деш, дукха болх бу берий сакхетам лакхбара тІехьа. Берашта тайп-тайпара чулоацамаш дола книжкаш деш, дагарде Іомаду, езайолийт музыка. Иштта хІама диачул тІехьагІа пхьегІа дІаяккха, шоаш хьалгІайттача метташ хьалдаха, дІаннйсде.

Тха беша эггара лоархІаме хеташ дар да берашта наьна мотт Іомабар, хІана аьлча цу меттала дувцар дикагІа кхетаду бераша.

А. ХАРСИЕВА.

ІА.
Х.-Б. ИСРАИЛОВА сурт.

ХЬАМСАРА НОВКЪОСТИЙ!

2 феврале 10 сахьат даьлча КПСС Нохч-ГІалгІай Рескома общественно - политически центре (г. Грозный, Цlеча фронтовикий улица, 12) гражданаш тІаийбергба.

КАСАЕВ Лема Алаудиновича — республика Министрий Совета председателa заместителa.

КПСС Нохч - ГІалгІай рескома общественно-политически центр.

ТЕЛЕВИДЕНИ

31 ЯНВАРЬ.

ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — Іуйре (120⊥30).
9.00 — МВД сводкаех.
9.15 — Мультфильм.
9.30 — Тхо лаха долх.
10.00 — ДІалохк Всероссийско конкурса лауреата С. Лукина (домбра).
10.15 — Берий сахьат (английски меттала урокаца).
11.15 — «Шиъ сайре Марио Ланцацеи Муслим Магомаевцеи». 2-гІа передача.
12.00 — ТСН.
12.15 — «Вай бералла моркхаш». Телефильм.
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 13-гІа сери. «ВІашагІкхетар».
16.15 — «Дисар вай цІа даьсса». Документальни фильм.
16.30 — Бераштa — фильм. «Тайна снежной королевы». 1-ра сери.
17.40 — Объектив.
12.25 — Поэзе миноташ.
16.30 — «...16 шу даьннеи боккхагІеи».
19.15 — Дезала экран. Художественни фильм «Кхераме ха».
21.00 — Ха.
21.45 — МВД сводкаех.
22.00 — «Музыка в эфире». 1, 2-гІеи дакъа.
00.00 — ТСН.
00.15 — Кантри и фолк-музыка фестиваль. «Фермер-90».
2.00 — «Космический любовник, или Любовные затеи сэра Джона Фильстафа». Художественни фильм.

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Лесь Курбас». «Для будущего...». Документальни фильм.
8.45, 9.35 — Природоведени. 5 класс.
9.05 — Испански мотт. 1-ра шу.
10.05 — Испански мотт. 2-гІа шу.
10.25, 11.35 — Биологи. 8 класс.
10.50 — Массанена йола педагогика.
12.00 — «Опровержение». Художественни фильм. 2-гІа сери.
13.10 — Ритмически гимнастика.
13.40 — «Маримба понес» яхача берий ансамбла концерт. (Япони).
14.40 — Музыкальни абонемент. «Виртуозы».
15.25 — «Цхьа ди милице». Документальни фильм.
16.25 — Передачай программа.
16.30 — Спортивни Нохч-ГІалгІайче.
17.00 — Музыкальни открыткаш.
17.10 — Нахи юрти.
17.50 — «Шуна, бераш!». Журнал «СтелаІад» (нохчий меттала).
18.10 — Тхо тІом беш да спекуляцеца.
18.50 — ИПП.
19.30 — Нравственностах лаьца къамаьл.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Оаш харжа иллеш» (нохчий меттала).
21.00 — Ха.
21.45 — РСФСР Верховни Совета сессе.
23.45 — «Опровержение». Художественни фильм. 2-гІа сери.

1 ФЕВРАЛЬ.

ПІАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — Іуйре (120⊥30).
9.00 — Мультфильм.
9.20 — «Кхераме ха». Художественни фильм.
11.05 — Халхара ансамбла выступлени. г. Краснодар.
11.15 — «...16 шу даьннеи боккхагІеи».
12.00 — ТСН.
12.15 — «Эфире музыка». 1, 2-гІеи дакъа.
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 14 сери. «Юха а операци».
16.15 — «Вай доттагІа Ромен Роллан». Документальни фильм.
16.35 — Бераштa — фильм. «Тайна снежной королевы». 2-гІа сери.
17.45 — Вай беш.
18.15 — «1991 — Моцарта шу». Квартет.
18.40 — «ВИД» программа.
18.45 — М. Горьке цІерагІча киностуде 75 шу дизарца художественни фильм. «Ошибка резидента». 1-ра дакъа. «По следам легенды». 2-гІа дакъа — «Возвращение Бекаса».
21.00 — Ха.
21.45 — «ВИД» программа. Перерыв йолча хана — (23.45) — ТСН.
1.00 — «Марк Твен против». Художественни фильм.
2.10 — «И время собирать камни». Фильм-концерт.

II ПРОГРАММА

8.00 — Іуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Шакирм» — Научно-популярни фильм.
8.45, 9.35 — Природоведени. 2-гІа класс.
9.05 — Английски мотт. 1-ра шу.
9.55 — Английски мотт. 2-гІа шу.
10.25, 11.40 — Истори. 8 класс.
10.55 — «Социальная философия в конце 20 века».
12.10 — «Опровержение». Художественни фильм. 3-гІа сери.
13.25 — Документальный экран России.
14.55 — Халкъа илли конкурса доакъашхой выступлени. г. Хабаровск.
17.45 — Передачай программа.
17.50 — «И поведало озеро». Телефильм.
18.15 — Производство картофеля на мелиорированных землях.
18.35 — Музыкальни открыткаш.
18.45 — «Лоамаш — са безам...» (нохчий меттала).
19.15 — ИПП.
19.55 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.10 — Телефильма премьера. «Поезд называется Россия». 2-гІа фильм.
21.00 — Ха.
21.45 — РСФСР Верховни Совета сессе.
23.45 — «Опровержение». Художественни фильм. 3-гІа сери.

Тахан республике гІолла кхаьла а лоа делхаш а, малхбузехьара секунда 3—7 метр сиха мух а хьекхаш, фегара температура 3—8, Грозне 3—4—6 градус шелал а йолаш ха хила мег.

Кхоанеи ломмеи чІоагІа лоа а делхаш, бе-беча оагІорахьара секунда 3—7 метр мух а болаш, фегара температура бийсашка 8—13, деношка 2—7 градус шелал а йолаш ха латта тарлу.

Метеостанци.

Газет арадувл шинареи, «Знак Почета» яха орден

«СВЕТ» Газета Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики Чечено-Ингушского рескома КПСС,

«Знак Почета» яха орден ереи, шоаттеи деношка

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» издательство типографи, Маяковска, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 218.